

A KERESZTES HÁBORÚK ÉS MAGYARORSZÁG

II. RÉSZ*

VII.

Az egyetlen magyar keresztes hadjárat: II. András 1217–18-as vállalkozása némileg részletesebb vizsgálatot érdemel.

1.

A negyedik keresztes hadjárat semmivel sem vitte előrébb a Jeruzsálem felszabadításának ügyét és III. Ince pápa új keresztes hadjárat szervezését vette tervbe. Imre magyar király a negyedik keresztes hadjárat idején már felvette a keresztest. Szerette volna hadbavonulását elhalasztani, főként mert nem bízhatott öccsében Andrásban. Végül el is halasztotta, annak ellenére, hogy III. Ince pápa nem teljesítette hadjáratának elhalasztására vonatkozó kérését, melyben a Kulin bánnal való viszályára hivatkozott, s melyet a pilisi ciszterci apát és egy főesperes által terjesztett elő.¹⁰⁸

Imre király rövid életéből nem tellett keresztes hadjáratra. Erre szánt, a pilisi ciszterci apátságban elhelyezett pénzének kétharmadát a hazai templomos és ispotályos rendre hagyta, azzal a megkötéssel, hogy fordítsák a keresztes háború céljaira.¹⁰⁹

Imre halála után keresztes kötelezettsége II. András királyra szállt, ki igyekezett halogatni a hadba vonulást, de megtagadni nem állt módjában. Keresztes hadjáratának megindítását annyira valószínűnek tartották, hogy a ciszterci rend 1212. évi általános káptalanja már gondoskodott is arról, hogy a magyar király a Szentföldre utazásakor magával vihessen két ciszterci szerzetest és egy conversust. Ezeket csak akkor szabad rendelkezésére bocsájtani, ha majd útnak indul.¹¹⁰

András király keresztes hadjáratának előzményeivel természetesen foglalkozott a magyar történettudomány. *Pauler Gyula* klasszikus művében előadja, hogy a lateráni zsinat (1215) elrendelte a keresztények közti 4 éves fegyvernugvást, megparancsolta, hogy az egyházi jövedelmek egyhuszadát fordítsák a keresztes háború céljaira, s a keresztes had 1217. június 1-jén induljon útnak Brindisiből. III. Ince pápa 1216. július 16-án meghalt, de utóda, III. Honorius folytatta művét, bár elődje nagy szelleme és ereje nélkül. Kijelentette, hogy nem tűri tovább Endre király késedelmességét, ezért az uralkodó végül elszánta magát a 20 éve halogatott hadjáratra.

* E tanulmány első része a *Hadtörténelmi Közlemények* 1996. évi 1. számában jelent meg, 3–41. o.

108 1202. nov. 9. Mon. Vespri. I. 10.

109 *Pauler Gy.*: i. m. II. 36.

110 *Statuta capituli generalis ordinis cisterciensis anno 1212. Celebrati. Gombos* 2162.

Úgy rendelkezett – s e rendelkezését a pápa megerősítette –, hogy ha a hadjáratban elveszne, fiai közül Magyarországot Béla, Halicsot Kálmán örökölje, s ha közülük valamelyik utódok nélkül halna meg, akkor harmadik fia, András következzenek utánuk. Helyettesévé a pápa beleegyezésével János esztergomi érseket jelölte ki. Az országban maradt Kán nembeli Gyula nádorispán, Raphayn erdélyi vajda, Bánk szlavón bán és Agyasz (Oghuz) országbíró. Az elsőszülött Bélát a király Berthold kalocsai érsek gondjaira bízta, aki a 11 éves fiút a merániak (a mai Szlovénia területén fekvő) steini várába küldte. Felesége Jolánta 8000 márkányi hitbérének biztosítására, arra az esetre ha a Szentföldön életét vesztené, a Maros folyón szállított sőt, a pesti izmaelitáktól származó és a Bodrog megye után járó jövedelmet kötötte le.

Endrének kevés pénze volt, onnét szerzett, ahonnt tudott. A veszprémi püspökségtől több más értékes tárgy mellett Gizella királyné drágaköves aranykoronáját kapta, a tihanyi apátságtól egy gyönggyel és drágakövel ékesített kelyhet vitt el, melyet később 50 márka ezüsttel kárpótolt.

Seregéhez főként személyes barátai és tisztviselői csatlakoztak: a keresztes mozgalom hazánkban nem volt olyan általános, mint nyugaton. A papság sem nagyon igyekezett jövedelmének egyhuszadát a hadjárat céljára fordítani, azt „szánt-szándékos rosszakarattal és nagy hanyagsággal” teljesítette.

Kalán pécsi püspök felvette a keresztest, de betegsége miatt nem tudott elmenni a hadjáratba (1218-ban meg is halt), de pénzt hagyott annak céljaira. Részt vett a hadjáratban Péter győri és Tamás egri püspök, ki korábban 6 évig Endre kancellárja volt, Uriás pannonhalmi apát és Csák Ugrin királyi kancellár. A világiak közül csatlakozott Dénes fia Dénes tárnokmester, Kán László lovászmester, Csák Demeter asztalnokmester, Agyasz országbíró fia Lőrinc pohárnokmester, Szák Barcfia Miklós, Majs nembeli Majs, Leusták fia Gyula, Smaragd pozsonyi ispán és Hontpázmán nembeli Tamás fia Sebes ispán.

Endre eredetileg szárazföldön akart menni, mert Henrik konstantinápolyi latin császár 1216. június 11-én meghalt, s a latin bárók egy része arra gondolt, Endrét választják császárrá, hiszen a thesszalonikai királyné testvére volt. Endre nem idegenkedett a tervtől, de a latin bárók másik része s a pálya az elhunyt császár sógora, Courtenay Péter felé hajlott, s 1217. április 9-én a pápa Rómában meg is koronázta.

Ezután Endre a tengeri utat választotta. Követei, az ispotályosok magyarországi perjele és Sándor erdélyi nagyprépost 1217 elején Velencébe utaztak hajók bérlése céljából. Endre maga és utóda nevében lemondott Zára városáról, s ezt esküvel erősítette meg, miközben a perjel rendje ünnepi ruháit viselte. Szerződést is kötött Velencével, mely szerint a velenceiek Magyarországon, a magyarok Velencében szabadon közlekedhetnek. Az áruk vámja a szerződés szerint egynolcvanad rész, de az arany, ezüst, a drágakövek, a selyem, selyemszövet és a fűszerek vámmentesek lesznek. Velence 10 felszerelt hajót bocsájt Endre rendelkezésére, melyek legálább 3000 mázsa terhet tudnak szállítani. Minden 5000 mázsa teher után 50 tenger-részt számítva Velencének 550 mázsa ezüst járt velencei pénzben. E pénzeszeget ki kellett fizetni, mielőtt a hajók Velencéből, a Rialto hídjá alól elindulnak.

Július 25-én a hajóknak Spalatóban (Split) kellett lenniük, hogy a királyt és seregét, a lovakkal és a poggyásszal a Szentföldre szállítsák. Nagyjából egyidőben indult Palesztina felé VI. Lipót osztrák herceg, valamint Endre két sógora, Ottó meráni

herceg, és Ekbert bambergi püspök, valamint több német egyházi és világi úr: a münsteri és utrechti püspök, a hennebergi és az öttingeni gróf.¹¹¹

Pauler előadását egyben-másban más magyar történelmi munkák is kiegészítik. Így *Balics Lajos* művéből megtudjuk, Endre király már 1214-ben írott levelében kéri III. Ince pápát, hogy mentse fel az esztergomi érseket a készülő zsinaton való megjelenéstől, mert szentföldi útja idejére rá akarja bízni gyermekei gyámságát és országa kormányzását. Felmenteni kéri a zsinaton való megjelenés kötelezettsége alól a pécsi és győri püspököt és kancellárt, valamint a fehérvári prépostot, kiket régi fogadalom kötelez a keresztes hadjáratban való részvételre. Horvátország és Dalmácia helytartójává Pontius de Cruce-t, a templomosok magyarországi mesterét nevezte ki.

Mivel Endre három fia otthon maradt, kérésére III. Honorius pápa felhatalmazta a kalocsai érseket és a veszprémi püspököt, hogy védelmükre őt, vagy hat keresztest fogadalmuktól felmenthetnek. Az egyházi jövedelmek egyhuzadának beszédését III. Honorius pápa a magyar püspökökhöz és szerzetesfőnökökhöz intézett levelében szabályozta. A huzadot egyházmegyénként szedik be, a begyűlt összeget hivatalosan, összeszámlálva pecsételék le, mellékelve az összeg beszédőinek leveleit, melyekben az összeget igazolják. A pénzt lepecsételve vigye a Szentföldre 4–5 megbízható pap és világi személy. A pénzt szállítók egyike a megyés püspök legyen, amennyiben részt vesz a hadjáratban, a többi pénzszállítót a püspök s a pénzt összegyűjtők nevezzék ki. A pénzt a pápa követének jelenlétében azon keresztes vitézek segélyezésére fordítsák, akik abból az egyházmegyéből valók, ahonnan a pénz összegyűlt. A pénzt kiosztók a pápai követnek, valamint a templomos és ispotályos főnököknek számoljanak el. A püspökök érezték az otthon keletkezendő zavarokat. Péter győri püspök megerősítette javaiban a vasvári káptalant, s a pannonhalmi apát pedig megerősítette a pápával monostora jogait.¹¹²

¹¹¹ *Pauler Gy.*: i. m. 57. és köv. o. Pauler hivatkozik Rogerius és Spalatói Tamás műveire, azonkívül oklevelekre, mint *Fejér* III/2. 352., *Theiner* I. 5. és HO. V. 8.

¹¹² *Balics L.* i. m. II. k., I. rész, 222–227. o. A szerző a következő oklevelekre hivatkozik. *Fejér* III/1. 163., *Theiner* I. 1–2., *Fejér* III/1. 164., *Fejér* III/1. 189., *Theiner* I. 5., *Fejér* IV/1. 190., *Theiner* I. 6., *ÁUO* I. 142., *HO* IV. 8–9., *Fejér* VII/1. 197., *Theiner* I. 1., *Fejér* III/1. 203.

A II. András keresztes hadjáratával foglalkozó régebbi magyar irodalom szegényes és nem is mondható színvonalasnak. *Vasshegyi Emília*: II. Endre kereszteshadjárata. Budapest, 1916. c. doktori értekezése a legnagyobb terjedelmű. Megállapítja, hogy a lateráni zsinat (1215) elrendelte: a keresztyének négy évig ne háborúzzanak egymás ellen, és megadóztatta a klérust. A pápa és a bíborosok jövedelmük egytizedét, az összes főpapok, beneficiumokat élvezők és birtokos szerzetesrendek jövedelmük huszad részét kötelesek 3 éven át a keresztes háború céljaira átengedni. Az indulás napját a zsinat 1217. június 1-re tűzte ki. Az indulás helye Messina és Brindisi. III. Ince pápa utóda, III. Honorius adta ki a legelőbb, a keresztes hadjáratral kapcsolatos rendelkezést. A pápaságnak a keresztes háborúk érdekében kifejtett tevékenysége az ő idejében érte el csúcspontját.

1216 őszén Endre király követe, Dénes főesperes útján értesíti a pápát, hogy megindítja keresztes hadjáratát. Endrét a 12 évi halogatásra az ország kedvezőtlen viszonyai is kényszerítették. Mi bírta rá mégis a hadjárat megindítására? Valószínűleg lelki motívumok is (a családjában bekövetkezett szerencsétlenség mélyülhette vallásosságát), s a pápák kiközösítéssel való fenyegetése. A hadjárat megindítása mellett szólt az a lehetőség is, hogy elnyerheti a bizánci latin császári trónust. Honorius pápa azonban az ellenjelölt Courtenay Péter mellett döntött, mert attól félt, hogy „a birodalom fénye elvakítaná” Endrét és „végleg elhalasztaná” a hadjáratot.

A lateráni zsinat által kivetett adó gyéren folyt be, a főpapok nem nagy buzgalmat fejtettek ki e téren. Ismerteti a Velencével kötött egyezményt 10 hajó bérbérvételéről, s azt írja, Endre gondoskodott arról, hogy az Adriai-tenger más kikötői is bocssássanak hajókat rendelkezésére. E fontos állítást azonban nem támasztja alá jegyzetekkel. Megemlíti, hogy Uriás pannonhalmi apát már hosszabb ideje rossz viszonyban volt a veszprémi püspökkel, s ezért apátságát a pápa oltalmába ajánlotta, ki azt 1216. június 13-án el is fogadta.

Az Endrével útnak induló urak: Péter győri, Tamás egri püspök, Uriás pannonhalmi apát, Csák Ugrin kancellár, Sándor erdélyi prépost, az ostiai püspök (a pápa követe), Benedek királyi camerarius, Dénes tárnokmester, László istálló-

Hóman Bálint szerint Honorius pápa figyelmeztette András királyt, hogy a latin császárság ügyei miatt ne hanyagolja el a Szentföld felszabadításának ügyét, ám közben a másik császárjelölt, András apósa érdekében fáradozott. Ha András előzőleg céltalan halicsi kalandozásai helyett az Imre király által kijelölt úton halad, s a Szentszékkel való jóviszonyt építi tovább, talán elérhette volna célját, a latin császárság megszerzését. De így a pápa nem bízhatott benne, mert keresztes fogadalmának teljesítését a legravaszabb kifogásokkal halogatta, s a püspöki székek betöltésénél nem bizonyult a Szentszék olyan engedelmes és hű fiának, amilyennek most igyekezett magát feltüntetni. 1217 áprilisában a pápa Rómában megkoronázta Pétert. Apósa császárrá választásáról értesülve András a szárazföldi út helyett a tengerit választotta.¹¹³

Kristó Gyula úgy véli, hogy a keresztes hadjárat kötelezettsége bekerült Imre és Endre 1200. évi megegyezésének pontjai közé, és 1201–1202-ben a belső viszonyok kedvezőek lettek volna a hadjárat elindítására. De távoli és bizonytalan kimenetelű hadjárat helyett közelebbnek, sikeresebbnek tűnt a balkáni ügyekbe való beavatkozás. 1200-ban Imre és Endre felvették a keresztet, s abban is megegyeztek, hogy ha mindketten elmennek a Szentföldre, Lipót osztrák hercegre bízzák az országot, s ha bármelyikük meghalna, a másik fogja követni a trónon. De hol a szerb, hol a bolgár

mester, Demeter asztalnokmester. Lőrinc polárnokmester, Miklós volt nádor somogyi és Smaragd pozsonyi ispán, Rátold fivére Gyula, Tamás fia Sebes, Lipóthi Sixtus, Voricha grófjának fiai: Baboneg és István 250 lovaggal.

A sereg létszámát Vasshegyi *Spalatói Tamás* és *Röhricht* nyomán 10 000 lovasra és fele annyi gyalogosra becsüli. Szerinte a nyugaton divatos nehéz fegyverzetet teljes egészében csak a király és néhány főnemes öltötte magára, a többiek csak részben utánozták, inkább könnyű lovasokként szerepeltek, ami a keresztes hadjárat terepviszonyainak jobban megfelelt. Általában testüket térdig érő sodronying, fejüket tojásalakú vagy laposabb sisak védte. Fegyvereik közül fontos szerep jutott az íjnak. Könnyű pajzsuk volt, a lovasság szabályát, a gyalogság rövid pallost használt, ritkábban buzogányt és lándzsát. E fegyverzettörténeti állításait semmilyen adattal nem támasztja alá.

Chartresi Vilmos templomos nagymester szerint Endre serege lényeges segítséget jelentett, mert élelemmel gazdagon el volt látva, kitűnő lovai voltak. Jakab akkoni püspök szerint Endre serege páratlanul állt a Szentföldön a fegyverek, a lovak minősége, s a harcosok tekintetében. (Ez utóbbi megjegyzés cáfolja a szerző állítását, hogy Endre serege könnyű-lovas-jellegű lett volna – B. A.).

Wilczek Ede gróf: II. Endre keresztes hadjárata. (*Századok*, 1894. 592–608., 697–713. o.) c. tanulmányában azt állítja, hogy a magyar uralkodók közül „Endre elsőként vállalkozott a tengeri hős és hódító fényes szerepére”. Keresztes hadjáratában nem csak vallásos kötelességet, hanem és talán első sorban, „indirekt védekezést látott Velence ellen.” Ezért is indult el az Adria felé, s nem a hagyományos szárazföldi úton, nehogy „ellenkező” irányban távozván hazulról, amannak (= Velencének) a tengerpartal való rendelkezést teljesen átengedje. Más szóval kénytelen volt tengerhatalmi erőfeszítést hasonló tengerhatalmi erőfeszítéssel viszonzni, hogy a békétlen szomszédot féken tartsa és újabb túlkapásait megakadályozza. Ennek módja pedig Dalmácia megerősítése volt.

Endre „valamennyi, az ő közvetlen fennhatósága alatt álló hajót Spalatóba rendelte, de ez nem volt elég és Velencében keresett pótlást.” Ezen kívül hajókat szerzett máshol is, nagyobb számban Zárában és Anconában. Ezek számáról – mint *Wilczek* írja – nincsenek adatok. Endre serege 10 000 lovasból és „számtalan más közönséges népből áll”. Ez utóbbiak csakhamar elfutottak.

A kibérelt hajók már ott álltak a spalatói kikötőben, de kiderült, hogy számuk nem elég. Ezért „s másért” várni kellett. A szász keresztesek nyugodtan várakoztak, de a magyarok közül sokan eltávoztak, s Endre serege szemlátomást fogyott. A hír, hogy a magyar király Jeruzsálem elfoglalására indul, már 1217 kezdete előtt elterjedt, s nagy lelkesedést keltett a keresztények, és félelmet a mozlimok között. Sok zarándok indult francia-, Olasz- és Németországból, köztük sok fegyveres, kik a magyar sereg oltalma alatt akarták megtenni útjukat. Ezek Akkonban várakoztak. Endre tehát serege növekedésére számíthatott.

Kozics László: II. Endre keresztes hadjárata (*Katholikus Szemle*, 1893.) c. tanulmányában megállapítja, hogy Endre serege csak részben volt királyi sereg. Nagy része főúri csapatokból állt. A sereg egy része önkéntes volt, zsoldot nem kellett nekik fizetni. A létszám 8–10 000 lovas és 5–6000 gyalogos lehetett. Többet a rendelkezésre álló kevés hajó nem bírt volna el. A sereg tagozását nem ismerjük, lehetséges, hogy Barbarossa Frigyest utánozva 500 főnyi csapatokra osztotta erőit. A sereg fegyverzetét Vasshegyi Emíliahoz hasonlóan írja le, minden bizonyítás nélkül. Mivel Kozics tanulmánya korábban jelent meg, Vasshegyi valószínűleg tőle vette „adatait”.

A tengeri út szerencsés döntés volt, sok élelmiszert vihettek, s a harcosok és lovak nem fáradtak el! A királynak 30–35 gályára és 230 teherhajóra lett volna szüksége, de ennyi nem állt a rendelkezésére, ezért a keresztesek egy része hazatért, más része a következő évig várt.

113 *Hóman Bálint-Székfi Gyula*: Magyar történet. 6. kiadás. Budapest, 1939. 439–441. o.

ügyek késleltették az indulást. Imre haladékat kért a pápától, aki a szemére hányta, hogy keresztrel a mellén keresztények ellen harcol. III. Ince pápa ugyan kifejezte emiatt rosszsallását, de nem sújtotta Imrét fenyítéssel, hanem vétkesnek minősítette.

Imre a pápa tudomására hozta, hogy a Szentföldre akar indulni s ezzel indokolta kisfia megkoronázását.¹¹⁴

Fügedi Erik hangsúlyozza, hogy II. András a Szentföldre fényes magyar sereg kísérette. A résztvevők közül három is nádor lett később: Szák nembeli Miklós, Apod fia Dénes és Mojs.¹¹⁵

II. András kereszteseinek létszámát legutóbb *Veszprémy László* próbálta megállapítani rendkívül érdekes tanulmányában. Joggal állítja, hogy erre vonatkozólag csak két forrásunk van: Spalatói Tamás *Historia Salonitana*-jának vonatkozó része és a magyar király követei (a Johannita rend magyarországi perjelje és az erdélyi nagyprépost), valamint a velencei dózse között kötött szerződés szövege. Spalatói Tamás azt írja, hogy a király kíséretében több, mint 10 000 lovas volt, a köznépet nem számítva, és a magyarok előtt már szász keresztetek érkeztek Splatóba. Az egybegyűltek nem fértek rá a rendelkezésre álló hajókra, sokan hazatértek, s a következő tavaszig várakoztak elszállításukra. A magyar-velencei szerződés *Pauler* úgy értelmezi, hogy a velenceiek tíz teljesen felszerelt hajót bocsájtanak a magyar király rendelkezésére. Ezek legalább 300 tonnásak, a velenceiek minden 500 tonna után 50 tengerészt biztosítanak s minden 500 tonna után a bérleti díj 550 márka ezüst, velencei pénzben.

A *Pauler* után megjelent művek már tényként kezelik, hogy II. András 10 000 lovasal indult a kereszties háborúba, s ehhez Római Horváth Jenő 5000 német és szász kereszties átszállítását is hozzáteszi. E számot átveszi Bánlaky (Breit) József is. Teszik ezt annak ellenére, hogy *Pauler* még óvatosan, Spalatói Tamást idézve hozza a számot. A szerződésre vonatkozóan is *Pauler* értelmezése marad a meghatározó.

Az átszállításra került sereg pontos létszámát *Veszprémy* szerint nem lehet meghatározni, mivel a szerződés sem szabja meg pontosan a tíz bérelt hajó nagyságát. A szokásos tengerjogi szabályozásnak megfelelően a minimális értéket adja meg: ennél kisebb hajók alkalmatlanok egy hosszabb tengeri útra. A szerződések nem említik meg a szállítandó emberek, vagy lovak számát, ez a bérbeadót nem is érdekelte, s nem említik az úticélt sem, csak az utazás időtartamát. A „milliaria” ez időben nem 1000, hanem csak 477 kilogrammal egyenlő. Eszerint a hajók kb. fele akkorák voltak, mint korábban vélték, tehát a hajók legkisebb hordképessége nem 300, hanem csak 143,2 metrikus tonna volt.

A csapatszállításra is használt teherhajók közül a legnagyobbak 450–500 tonnásak voltak. Ezeken 500 katonát, vagy 150 lovat lehetett szállítani, az ilyen hajók azonban nagyon ritkák voltak. A Szerző szerint semmilyen okunk nincs a hajónkénti 500 fős maximumot túllépni, mivel a kölcsönvett hajók nem tartozhattak a legnagyobbak közé. Ha feltesszük, hogy a keresztiesek egy részének a lovát is behajózták, az 500-as szám felét tarthatjuk valószínűnek. Ez annyit jelent, hogy a keresztiesek egy része gyalogosként harcolta végig a hadjáratot, mert lova nem fért a hajóra, vagy mert a tengeri utazás során elpusztult.

114 *Kristó Gyula*: in. MT. I. k., 1262., 1267. o.

115 *Fügedi Erik*: Ispánok, bárók, kiskirályok. A középkori magyar arisztokrácia fejlődése. Budapest, 1986. 42., 87., 98. o.

Az átszállított sereg közelebb állhatott az 1–2000, mint a 10 000 főhöz, amin nem kell szégyenkezni. Az aragón király még kevesebb harcost indított el, s a kortárs, Jacques de Vitry sem talált kivetnivalót a magyar sereg nagyságán.¹¹⁶

A külföldi szerzők közül a precízre törekvő és adatokban gazdag *R. Röhricht* műve érdemel figyelmet. III. Béla király – írja – kereszties fogadalmát halálos ágyán András fiára hagyta, ezért Andrást III. Ince pápa már 1198. január 29-én felszólította, hogy kiközösítés terhe mellett szeptember 14-éig indítsa meg hadjáratát, különben trónöröklési jogát veszti. Az ország (Reich) bizonytalan helyzete miatt a pápa fenyegetését felfüggesztette. 1201-ben újra kezdte a sürgetést. 1202. november 8-án Imre királyt igyekezett rábeszélni kereszties hadjárat indítására, majd 1203. november 5-én újra próbálkozott. Mikor András került a magyar trónra, megint felújította követelését, de 1213. február 3-án három év haladékot adott Andrásnak az ország helyzete miatt.

1214. június 11-én meghalt Henrik bizánci latin császár, helyébe Andrást választották (!), de ő önként, vagy kényszerítve nem fogadta el a választást (!) és apósa, Courtenay Péter lett a császár. András komolyan készült a hadjáratra. A magyarországi johanniták priorja, Sándor 1217 március–áprilisában Velencébe utazott és egyezséget kötött Ziani Péter dózsával hajók bérléséről. Ebben lemondott Zára városáról. Az ország vezetése a király fiai: Béla, Kálmán, András, azonkívül János esztergomi érsek és Pontius de Cruce templomos mester feladata volt. A szükséges költségeket a király kölcsönrel, értékek eladásával, pénzrontással, sőt egyházak kifosztásával (Tihany, Veszprém) teremtette elő. Július elején indult el seregével.

Miközben a *Velencéből, Zárából, Anconából s más adriai kikötőkből* a bérelt hajók Spalato felé indultak, a király serege előtt hatalmas trén (Tross) haladt élelmiszeres szekerekkel, utána gyalog egy tömeg erdélyi szász. Ezek egy része talált szállást, de többségük a szabadban halt. Augusztus 23-án érkezett meg András király, akit rendkívüli tiszteletadással fogadtak. Szokásos bőkezűségével a városnak adományozta a szomszédos Klissza várát, de a város a vele járó kötelezettségek miatt nem fogadta azt el, s így a király Pontius templomos mesternek adta. A spalatói és zágrábi kanonokok szívesen fogadták a király adományait.

A király továbbutazása eltolódott, míg a 15 000 lovas és „majdnem számtalan” többi kereszties elszállítására szükséges hajókat biztosítani tudták. Kiderült, hogy a hajókon nem férnek el, ezért sok zarándok hazatért, vagy tavaszig várt. Lipót osztrák herceg viszont rögtön Spalatóba érkezése után elindult és 16 nap alatt Akkonba érkezett. András csak szeptember közepén, vagy végén indult el. A barátságos spalatói polgárok két gályával Durazzoig kísérték; október elején, vagy közepén érkezett Akkonba.¹¹⁷

Némileg másként írja le András seregének indulását *J. P. Donovan*. Szerinte az V. kereszties hadjáratban részt vevő egyedüli uralkodó, a magyar II. András már korábban is elindult volna, ha országának belső bajai nem hátráltatják. Helyreigazítja *R. Röhricht* állítását, hogy Henrik latin császár 1214-ben halt meg, s Andrást császárrá választották volna, de ő visszautasította a választást. Ez nem bizonyítható Honorius pápa Andrásnak küldött leveléből. Amikor Courtenay Pétert latin császárrá koronáz-

¹¹⁶ *Veszprém László*: II. András magyar király keresztiesinek létszáma. *HK* 107. (1994) 113–116. o.

¹¹⁷ *Reinhold Röhricht*: Studien zur Geschichte des fünften Kreuzzuges. Innsbruck, 1891. 23–25. o.

ták, András sokat veszített lelkesedéséből. Serege csak nyáron kezdett gyülekezni. Spalatóban; az olaszok megígérték András király seregének átszállítását, de az indulás idején nem álltak rendelkezésre a szükséges hajók. András *csak annyi keresztesel indult el, amennyi elfért a spalatóiak által adott két hajón*. Októberben ért Accreba (Akkon). Az olasz városok keresztesei és Pelagius érsek nem tudtak András seregéhez csatlakozni. Az egyesült keresztes sereget: a jeruzsálemi király, a magyar király és az osztrák herceg seregét együttvéve a Szerző által idézett egyik forrás (Abu Shama: *Livre de Deux Jardins*) 15 000 főnyire becsüli, Tyrusi Vilmos egy folytatója szerint számuk 2000 lovag 1000 lovas csatlós és 20 000 gyalogos volt, nem számítva a 30 000 zarándokot.

A pápa mindenestre aggódott a keresztesekért, mert kevesellte létszámukat.¹¹⁸

A K. M. Setton által szerkesztett, számos szerző által írt nagy amerikai kiadványban a II. András keresztes hadjárataról szóló részben, melyet *Thomas C. Van Cleave* írt, szintén azt olvashatjuk, hogy a szükséges hajók különböző adriai kikötőkből mentek Spalatóba. A sereg számát 10 000 lovasra és ismeretlen számú gyalogosra teszi, s megemlíti, hogy a magyarok hetekig vártak a hajókra, sokan hazatértek és útjukat a következő tavaszra halasztották.¹¹⁹

Az ötödik keresztes hadjáratról szóló legrészletesebb monográfia *J. M. Powell* műve.¹²⁰ Ebben foglalkozik a hadjárat első szakaszával is, melynek egyik „főszereplője”, II. András volt.

Megemlíti, hogy András nagy késedelemmel teljesítette atyja, III. Béla keresztes fogadalmát, melyet az 1195-ben tett. Béla már nem tudta teljesíteni fogadalmát, idősebb fia Imre pedig éppen András lázadása miatt volt „akadályoztatva”. 1217-ben András 10 nagy hajót bérelt a velenceiektől és ismeretlen számú kisebbet. Serege létszámát Powell szerint nem lehet megállapítani, Röhrich 15 000 lovast említ, de ez túl soknak tűnik. Ugyanez mondható Spalatói Tamás 10 000 lovast említő közlésére. E számban maga Tamás is kételkedett, de mély benyomást gyakorolt rá a sereg nagysága és az a körülmény, hogy nem volt elég hajó az elszállításukhoz. Reálisabbnak tűnik a *History of the Patriarchs of the Egyptian Church* 1–4. Cairo 1943–1974 c. mű adata – írja Powell –, mely szerint András királynak és Lipót hercegnek együttvéve 4000 lovagja volt. A szerző szerint a németek és magyarok a keresztes hadjárat előőrseinek tekinthetők.¹²¹

Az irodalom eredményeinek áttekintése után próbáljuk szóra bírni a forrásokat. Mint Veszprémy L. tanulmányában megemlítette, II. András elindulásáról két forrás szól részletesebben. Az egyik az 1268-ban elhunyt Tamás spalatói esperes *Historia Salonitanorum Pontificum atque Spalatenisium* c. művének megfelelő része. Tamás esperes 1200 táján született és mint spalatói (Split) lakos kb. 17 éves korában szemtanúja lehetett II. András bevonulásának és tengerre szállásának. Leírása sze-

118 *Joseph P. Donovan*: Pelagius and the Fifth Crusade. Philadelphia–London, 1950. 29–33. o.

119 *A History of the Crusades*. (Ed.: *Kenneth M. Setton*) II. k. The Later Crusades 1189–1311. (Ed.: *Robert Lee Wolff-Harry W. Hazard*) Philadelphia, 1962 386. és köv. o. A vonatkozó rész *Thomas C. Van Cleave* munkája.

120 *James M. Powell*: Anatomy of a Crusade. 1213–1221. Philadelphia, 1986.

121 *J. M. Powell*: i. m. 127. o.

rint András nagy hajókat vett bérbe a velenceiektől, Anconából és Zárából és más adriai tenger mellett fekvő városoktól, s valamennyit Spalato kikötőjébe rendelte.¹²²

Rengeteg fegyvert és élelmet hozott sok szekéren. Ezek betöltötték a város egész környékét.

A királyt és a magyarokat megelőzve érkezett a szászok nagy tömege, kik békeségesek és szelídek voltak és ájtatosan várták a behajózást. Mindannyian kereszttel voltak megjelölve. A király kérésére a spalatóiak az egész elővárost (suburbium) a keresztesek rendelkezésére bocsájtották, s így nagy zsúfoltság keletkezett.

A királyi kíséret egy része a városon kívül, a mezőn, sátrakban tartózkodott. A város polgárainak egy része félt a nagy seregtől, más része csodálta azt. 1217. augusztus 23-án maga a király is megérkezett Spalatóba. Kivonult elébe a város polgársága, a papság is teljes díszben. A király leszállt lováról és előkelői gyűrűjében, a püspököktől kísérve, a Szent Dominius templomba vonult, ahol szentmisét hallgatott. A város az északi kapun kívül fekvő Mata nevű házban látta vendégül a királyt. *Azt mondják, több, mint 10 000 lovas volt a király kíséretében* nem számítva a közrendűek tömegét, mely szinte megszámlálhatatlannak tűnt.¹²³ A közismerten bőkezű király Spalato városának adományozta a szigeten fekvő Klissza várát. Az adományt a spalatóiak – félve a vele járó nehézségektől – nem fogadták el.

Így a király Klisszát Pontiusra, a templomos rend mesterére bízta. Miközben András a hajókra várakozott, a kíséretében lévő Bernát spalatói érsek meghalt, s a Szent Dominius templom mellett temették el. A király követséget küldött a spalatói kanonokokhoz, s arra kérte őket, válasszák meg érseküknek a kíséretében lévő Sándor orvost (physicus), aki írástudó és becsületes ember, és hasznára lehet a spalatói egyháznak. A király e kérését nem teljesítették, mást választottak meg érseknek. A király a hajók megérkezése után útra kelt és a spalatóiak Durazzoig kísérték. Nem tudott azonban annyi hajót szerezni, amennyi az összes kereszttest elvihette volna, ezért egyesek hazatértek, mások a következő tavaszig várakoztak.¹²⁴

A másik alapvető forrás a II. Andrásnak Ziani Péter velencei dózséval kötött szerződése, melyben a városállamtól hajókat bérel. A szerződés aláírói magyar részről Pontius de Cruce, a magyarországi ispotályos rendtartomány priorja és Sándor erdélyi prépost¹²⁵ voltak.

A szerződésben András lemondott Velence javára Zára városáról, és megállapodtak a Magyarország és Velence közti kereskedelemről. A követek kérték, hogy Velence adjon a magyar királynak szentföldi utazásához tíz hajót. A dózse beleegyezett azzal, hogy az 500 tonnás (milliaria) hajókon 50 tengerész lesz, a többiekén méretük szerint több, vagy kevesebb. A király egy-egy 500 tonnás hajóért 550 ezüst márkát fizet velencei pénzben. Ha a hajók nagyobbak lennének, a méretkülönbség szerint többet kell értük fizetni, ha kisebbek, kevesebbet. Megállapodtak a bérleti összeg kifizetésének időpontjában is. A hajók a megfelelő időben Spalatóban lesz-

122 *Gombos* 2229. Eszerint a hajók számából és méretéből nem állapítható meg II. András seregének létszáma. A Velencétől bérbévezt tíz nagy hajón kívül Ancona és Zára városoktól is bérelt meg nem nevezett számú hajót, azonkívül más városokból is, melyeket szintén nem nevez meg.

123 Spalatói Tamás maga sem biztos a lovasok számában. Ezt jelzi a „dicebatur” kifejezés.

124 *Gombos* 2229–2230.

125 Pauler szerint talán azonos a király orvosával, kit spalatói érsekké akart megválasztani. (Pauler Gy.: i. m. II. k., 62. o.)

nek. Mindegyik tengerész meghatározott mennyiségű kenyeret, lisztet és bort és más élelmiszereket visz magával, továbbá fegyvert és elegendő pösztöt.¹²⁶

A magyar király előkészületeivel kapcsolatban még néhány forrásadatra kell felhívunk a figyelmet.

Figyelemreméltó III. Honorius pápa két levele. Az egyikben kijelenti, hogy a kereszties hadjáratba induló II. András fiait, országát és összes javait Szent Péter és a maga védelme alá helyezi, és tudomásul veszi, hogy Magyarország kormányzását elsőszülöttjére, Bélára bízta, Galiciáét pedig másik fiára, Kálmánra. Ha a kettő közül valamelyik, vagy mindkettő gyermektelenül halna meg, András nevű fia lesz az örökös. Másik levelében a pápa felszólítja a jeruzsálemi ispotályos rend mesterét és szerzeteseit, hogy mivel II. András magyar király Lipót osztrák herceg és sok más előkelő a Szentföld segítségére indulnak és Szűz Mária születésének napján (szeptember 8.) Ciprusban szándékoznak összegyűlni, legyenek a segítségükre. Az első levél 1217. február 11-én a második július 24-én kelt.¹²⁷

András király már 1214-ben értesíti III. Ince pápát, hogy kereszties hadjáratra készül és közli, hogy távolléte idején fiainak gyámjául János esztergomi érseket nevezi ki. Kéri, hogy Kálmán fiát, a pápa János esztergomi érsekkel kenesse fel királlyá. Azt is kéri, hogy János érseket, továbbá a pécsi és a győri püspököt, valamint a királyi kancellárt, kik a hadjáratban részt vesznek, mentse fel a Rómában tartandó zsinaton való megjelenés alól, a pártosokat pedig, akik fiát (Bélát) királlyá akarnak koronázni, sújtsa egyházi átokkal. Másoltassa továbbá le a pápai regisztrumból az esztergomi érsek koronázási jogáról szóló, előző évi pápai oklevelet, mely Gertrúd királyné meggyilkolásakor elveszett. András itt hangsúlyozza, hogy a pénzverés tizede csakis az esztergomi egyházat illeti. Kéri, hogy a pápa szőlítsa fel a kalocsai érseket az elhunyt királyné letétéből elvett 7000 márka visszafizetésére.¹²⁸

A kereszties hadjáratot sürgető III. Ince pápa 1215-ben jónak látta felhívni az esztergomi és kalocsai érsekek figyelmét arra, hogy intsék azokat, kik kereszties fogadalmat tettek: menjenek a Szentföld segítségére.¹²⁹

Mivel II. András fiai 1217-ben még igen fiatalok voltak, III. Honorius pápa megbízta a kalocsai érseket, és a veszprémi püspököt, hogy a király által megjelölendő őt, vagy hat főurat, kikre távolléte idején fiait és országát bízni akarja „a kereszties fogadalom alól oldozzák fel”.¹³⁰ 1217. január 30. előtt András király levelet írt a pápának melyben közölte, hogy szentföldi útját a latin császárrá választás terve következtében az eredeti időpontnál korábbra helyezte, és kérte Honorius pápát, hogy szőlítsa fel csatlakozásra a hadjáraton részt venni akarókat.¹³¹ E levélre a pápa 1217. január 30-án válaszolt. Üdvözölte András tervét, hogy konstantinápolyi császárrá akarja magát választatni, de óvta attól, hogy emiatt a kereszties hadjárat késedelmet

126 1217. ÁUO VI. 380–383. A tonna nagyságát l.: 116. jegyzet.

127 Mindkét levelet l.: *Gombos* 1194.

128 1214. *Theiner* I. 1., Reg. Arp. 294.

129 1215. Mon. Strig. I. 209., 212.

130 1217. jan. 25. Mon. Vespr. I. 39.

131 1217. jan. 30. előtt. *Fejér* III/1. 190., Reg. Arp. 312.

szenvedjen.¹³² Nem sokkal később Honorius pápa arról értesítette Andrást, hogy személyét, fiait és országát minden javával együtt a Szentszék védelmébe vette.¹³³

A pápa még 1217 februárjában felszólítja az esztergomi érseket, hogy szedjen huzadot, s a befolyt összeget adja a keresztes hadjáratba indulóknak.¹³⁴

A király hadjáratba indulása előtt különböző intézkedéseket tett. Így Ciriacus prépost és a zágrábi káptalan kérésére, a zágrábi egyház bemutatott oklevelei alapján felsorolta annak III. Béla királytól és számos nemestől kapott birtokait, leírva azok határait, és biztosította a káptalan részletesen leírt jogait.¹³⁵ Ezenkívül a zágrábi püspök és káptalan kérésére kancellárja Ugrin által nyilvánosan felolvastatta a Szent László óta a zágrábi egyház részére tett adományleveleket, azokat arany pecsétjével megerősítette, s megállapította az egyház népeinek igazságszolgáltató kiváltságát, szállásadási, adó- és vámmentességét, a vásárvám, tizedéhez való jogát, s a királyi pénz elfogadása alóli mentességét.¹³⁶

A Spalató kikötőjébe érkező András a kanonokok kérésére Márton comes, pristaldus közreműködésével nekik adta a Scolun (Salona) város falain belül lévő meghatározott földdarabot.¹³⁷

A király a hadjáratban esetleg bekövetkező halála esetére feleségének, Jolánta királynénak adományozta a neki jegybérül járó 8000 márka fejében a Maroson szállított sót, továbbá a pesti szaracénoktól származó jövedelmet és Bodrog vármegye jövedelmét. Adományát III. Honorius pápa 1218. május 16-án megerősítette.¹³⁸

A hadjárat költségeit nehéz volt előteremteni. András király kénytelen volt a veszprémi egyházból elvinni Gizella első királyné 12 márka tiszta aranyat tartalmazó drágaköves koronáját, melyet a tengeren túl 140 márkáért értékesített. Visszatértekor ennek fejében a veszprémi egyháznak várszolga-, udvarnok- és szolgálomansiókat adományozott.¹³⁹

A keresztesháborúban való részvétel előnyökkel járhatott. II. András elvette a főpohárnoki állást az egyébként érdemes Sándor ispántól, s a keresztes háborúban részt venni kívánó Lőrincce ruházta. Sándor ispánt a banai királyi jövedelemből évenként három részletben fizetendő 300 márkával kárpótolta.¹⁴⁰

2.

András keresztes hadjáratának szentföldi eseményeit először *Pauler Gyula* műve alapján írjuk le. Ezt követi a hazai és külföldi irodalom adatainak közlése, amennyiben Pauler leírásától különböznek, s a források elemzése.

A királyt kísérő sereg nem volt nagy, de híre, hogy vitéz és harcias király, előtte járt és rémületbe ejtette a szíriai muzulmánokat. Ciprus szigetén csatlakozott And-

132 1217. jan. 30. *Theiner* I. 4–5.

133 1217. febr. 11. *Theiner* I. 5.

134 1217. febr. 28. *Theiner* I. 6.

135 1217. *Fejér* III/1. 214., Reg. Arp. 325.

136 1217. *ÁUO* XI. 147., Reg. Arp. 323.

137 *Fejér* III/1. 226., Reg. Arp. 326.

138 (1217) *Theiner* I., 13., Reg. Arp. 321.

139 1217. és 1222. *HO* V. 8., Reg. Arp. 340. és 383.

140 1217. *Fejér* III/1. 205., Reg. Arp. 334.

ráshoz a sziget francia királya, Lusignan Hugó. Október derekán ért András Akkonba, mely a maradék kereszties állam székhelye volt, azon a keskeny partvidéken, mely Jaffától Beirutig a kereszties államból megmaradt. Itt annyi, sőt állítólag több kereszties gyűlt össze, mint a harmadik kereszties hadjárat idején. A nagy drágaság, sőt éhség miatt azonban a szegényebb keresztieseket haza kellett küldeni. (Ezek inkább fegyvertelen zarándokok lehettek – B. A.) Még András megérkezése előtt 46 hajó tért haza. (!) A most érkezők közül sokan, különösen a bajorok, erőszakosságukkal tűntek ki.

Pauler úgy véli, hogy a magyar keresztiesek fegyverzete nem igen különbözött a francia és német keresztiesekétől. A sereg Akkon mellett táborozott. Menincourt Rudolf jeruzsálemi pátriárka, november 3-án előhozta Krisztus keresztjének azt a darabját, mely még megmaradt, mert nem vitték el a katasztrofális vereséggel járó hattini csatába (1187). András és Lipót osztrák herceg meztőláb járultak a kereszt elé és megcsókolták.

A királyok, érsekek, püspökök s a három lovagrend nagymesterei a magyar király sátrában tartottak haditanácsot. Távlati tervük, amit már a lateráni zsinat idején elhatároztak, az volt, hogy Egyiptomra támadnak, elfoglalják Damiettát a Nílus keleti torkolatának jobb partján, s ott törik meg az egyiptomi szultán erejét – majd ha az egész kereszties sereg együtt lesz. Addig csak kisebb katonai vállalkozásokat végeznek. A szultán, Egyiptom, Szíria és Mezopotámia ura, Szaladin fivére, a 74 éves Al Adil attól tartott, hogy a keresztiesek Jeruzsálemet vagy Damaszkuszt fogják megtámadni. Ezért fiával, El Malek-kel kijött Egyiptomból és Ramlánál, Jaffától délkeletre, Jeruzsálemtől északnyugatra foglalt állást.

A kereszties sereg (létszáma kb. 20 000 fegyveres és 30 000 zarándok[!]) András vezetésével a Tiberiás tó felé indult november 4-én. Nagy hőségben vonultak, s az ellenség hátrált előttük. Elérték a Jordán folyót, s a mozlim sereg sok élélme, felszerezése jutott birtokukba kardcsapás nélkül. Itt három napig pihentek, megfürödtek a folyó vizében, s november 10-én a Genezáret tótól délre átkeltek a Jordánon. Al Adil azt hitte, hogy Damaszkusz ellen vonulnak, ám ilyen messzemenő terveik nem voltak. A sereg nem észak-kelet, a damaszkuszi út felé haladt, hanem északnak, mindent elpusztítva, a gyümölcs- és olajfákat kivágva, foglyokat ejtve a Jordán mentén, majd a Genezáreti tó keleti partján „felfelé”. Ezután a tó nyugati partján meglátogatták Bétsaidát, Péter és András apostolok városát, Krisztus életének és tevékenységének megszentelt helyeit. A tó körüljárása után visszafordultak Akkonba. Sok zsákmányt ejtettek, de több emberük veszett el, mint amennyi ellenséges harcos. A hadjárat kevés dicsőséget hozott, katonai sikere egyáltalán nem volt.

Názáret közelében emelkedik a Tabor hegy. 1211-ben Al Adil erős várat épített rajta, melyet állítólag 2000 vitéz védett. Ezt akarták elfoglalni a keresztiesek november vége felé. András király nem tartott velük, „üdülés végett” Akkonban maradt. A magyar keresztiesek Dénes fia Dénessel az élükön a többiekkel vonultak. November 30-án ütöttek táborat a hegy alatt, december 3-án indultak meg a vár ellen. A vár őrsege elébük jött, hogy útjukat állja. Összecsaptak, a mozlimok meghátráltak, vezérük elesett. A keresztiesek azonban nem akarták táborukat védtelenül hagyva az éjszakát a hegyen tölteni. Seregüket sem akarták megosztani, mert a szultán és fia a közelben táborozott, így visszavonultak. December 5-én minden ostromszer nélkül

megrohamozták a várat. Egyetlen ostromlétrájukat a mozlímok felgyújtották, az ostrom megghiúsult. A szultán nem avatkozott bele az eseményekbe, úgy gondolta nem szükséges. Igaza lett. A keresztések december 7-én visszavonultak Akkonba. Foglyokat hoztak magukkal, közöttük gyermekeket. Vitry Jakab akkoni püspök ez utóbbiakat kiváltotta, megkeresztelte, s nevelés céljából szeretetházakba szétosztotta.

Tábor megghiúsult ostromának mégis volt eredménye. A mozlímok nem sokkal később lerombolták várukat, s otthagyták a hegyet, hogy ne hívja ki máskor a keresztések támadását.

Közben a magyar király hajóra szállt, s meglátogatta a tripoliszi grófságot, melyet az első kereszties hadjárat idején Raymond St. Gilles alapított Beiruttól északra, a szíriai tengerpart mellett, a Libanon hegység aljában. Akkor IV. Bohemond antiochiai herceg, András király unokatestvére uralta. Tripolisz állandóan ki volt téve az ellenséges támadásoknak, ezért az ispotályos rend itt építette fel Krak várát, mely 2000 főnyi őrséget tarthatott. Itt állt Margat vára is, az ispotályos nagymester székhelye. András meglátogatta e várakat, és nagy szívességgel fogadták. Az ispotályosok tevékenysége mély benyomást gyakorolt rá, s ennek következtében később gazdag adományokkal jutalmazta a rendet.

Ez alatt a keresztések, köztük a magyarok, Dénes vezetésével még egy kisebb hadjáratot vezettek a Libanon és Antilibanon közé, a Jordán forrásvidékére, bár Szidon ura igyekezett lebeszélni őket az akcióról. A keresztések elől a lakosság szétfutott, s a zord idő, meg az élelemhiány is veszteségeket okozott. Egy magyar egység „500 vitéz csatlóssal” behatolt a hegyekbe. Az ellenség meglepte és megverte őket, vezérük is fogságba esett. A csapat visszafordult, ám egy foglyuk tudatosan rossz útra vezette őket. A foglyot megölték, de már késő volt. Csak három vitéz menekült meg e hiábavaló vállalkozásból.¹⁴¹

141 *Pauler Gy.*: i. m. II. k., 62. o. – A hazai irodalomból Szalay L. röviden ugyanezeket írja le (*Szalay László*: Magyarország története. I. k., Leipzig, 1852.) – Balics L. szerint András király nem akadt ellenfélre, mert a „babilóniai” szultán félt tőle. A kereszties sereg első vállalkozását leírva Balics csatáról ír, melynek során Aba nembeli Demeter megölte volna a szultán testvérét. Az oklevél azonban, melyre hivatkozik (*Fejér* IV/1. 417.) nem hiteles. A szerző – nem tudni miért – azt írja, hogy András részt vett a Tabor elleni akcióban. A keresztések serege négy részre szakadt, s András a vele maradt keresztésekkel azon gondolkodott, hogy felkeresi a szultánt Egyiptomban. De meggondolta magát. (*Balics L.*: i. m. II. k., I. rész, Budapest, 1888. 231. o.) – Vasshegyi E. monográfiájában kétségbe vonja, hogy a vezéreknek a korábbi irodalom által közölt nagy tanácskozása valóban megtörtént. Felsorolja az Akkonban összegyűlt vezető személyiségeket. Andrásnál kívül jelen voltak brienne-i János jeruzsálemi király, III. Lipót osztrák herceg, IV. Boemund, Antiochia fejedelme, Eustorgius nicosiai érsek, caesareai Walter, beiruti János és testvére Fülöp, a ciprusi vezérek, beisani Walter és Gremont, Hugo ciprusi király, Menincourt, Radulf jeruzsálemi pátriárka, Simon ciprusi, Péter caesareai, Róbert názáreti püspök. A mozlímok uralma ekkor nem volt szilárd. Az 1193-ban elhunyt Szaladin testvére, Al Adil uralkodott, ki Szíriában legidősebb fiára, El Malikra ruházta a hatalmat. A belső békét nem tudta biztosítani. Gyenge volt a jeruzsálemi királyság is. Az Akkonban összegyűlt sereg létszáma egyes szerzők (Röhrich és a nyugati források) szerint 50 000, mások (Wilken és a keleti források) szerint 15 000 fő volt. Az első akciót leírva megállapítja, hogy a mozlímok attól tartottak, a sereg megostromolja Damaszkuszt. Az akciót Paulerhez hasonlóan írja le, s megállapítja, hogy a kereszties sereg tünymo-ereje ellenére nem tudta az ellenség visszavonulását megakadályozni, és nem volt képes döntő csapást mérni rá. Az akció 14 napig tartott. Ami a 600 m magas hegyen fekvő tabor várát illeti, a szultán felkészült a felmentésére, de nem volt rá szükség, annak ellenére, hogy János jeruzsálemi király maga vágta le a mozlímok egyik vezérét. A mozlímok 1218 elején bontották le a várat. A második és a teljes kudarccal végződő harmadik akcióban a magyar király – a történetírók egy részének állítása ellenére – nem volt jelen. (*Vasshegyi Emília*: i. m. 34–51. o.) – Kozics L. szerint a Ciprusban és Akkonban tartott haditanácsok azt mutatják, a magyar királynak figyelembe kellett vennie a helyi viszonyokat. Helyrehozhatatlan hibának tartja, hogy nem próbálták meg Jeruzsálemet felszabadítani, de ez nem a helyi viszonyokat nem ismerő magyar király hibája volt. Tabor várának ostroma feltehetőleg a magyar király harcvágyó környezetének tudható be. A szerző szerint „több kitérő fegyvertény után a magyar hírnév öregbedett.” András király a hadjárat tekintetében enyhébb elbírálást érdemel, mint más dolgaiban. Fogadalmának eleget tett, a nemzetnek megszerezte azt a dicsőséget, hogy a kor legfontosabb vállalatában tekintélyes erővel részt vett, s a keresztény világ figyelmét és becsülését rá fordí-

II. András kereszties hadjárata természetesen a külföldi irodalomban is szerepel. Néhány véleményt nem lesz érdektelen megismernünk. R. Röhricht az egyesült kereszties sereget 50–53 000 főre becsülte. Az ismert három akció közül az első alkalmából Malik al Adil szultán és fia, Malik al Muazzam azért hátrált, mert a keresztiesek túlerőben voltak. Damaszkuszt nem szándékoztak nyílt csatában megvédeni, bár számoltak annak ostromával, mert megparancsolták Damaszkusz kormányzójának, hogy készüljön fel a város ostromára és pusztítsa el annak környékét. A keresztiesek haditervében nem szerepelt Jeruzsálem ostroma. Damaszkuszt valószínűleg el

totta. (Kozics László: i. m. 391–417. o.) – Wilczek E. II. András kereszties hadjáratában, mint láttuk, tengeri hódítási kísérletet lát. A szerzőnek ez az elmélete aligha tartható, hiszen elindulása előtt a magyar király éppen Velencével kötött szerződést, melyben lemondott Zára városáról. Megrója Andrást, hogy nem tudott seregében rendet tartani. Szerinte a magyar király rájött, hogy olyan ellenféllel van dolga, ki minden csatát kerül, s őt egy zord ország belsejébe akarja csalni, maga pedig sem szövetségeseiben, sem saját hadseregében nem bízhat. Ha győzne is, ez sok időbe kerülne, s Magyarország állapota ilyen hosszú távollételet nem enged meg. Egy dicső tettet azonban végre akart hajtani hazatérte előtt, Tabor várának elfoglalását, ami nem sikerült. András kudarcot vallott ugyan, de a hadjárat alapeszméje és következménye nem lebecsülendő. Érdeme, hogy belátta saját ereje, s a vállalt feladat közti aránytalanságot és levonta a helyes következtetést. (Gróf Wilczek Ede: i. m.) – Áldásy A. a magyar kereszties sereg első akcióját, mely úgy tűnt, Damaszkusz elfoglalására irányul, inkább portyázásnak tartja, mint hadjáratnak. Az akció alkalmas volt az ellenség megrontására, mely egy ideig komolyan tartott Damaszkusz megtámadásától. (Áldásy A.: i. m. 90. o.)

Marczali H. szerint II. Andrást nem „a lelkiismeret bántotta hanem a hiúság”, mikor elindította kereszties hadjáratát. Könnyelmű, állhatatlan emberként írja le a királyt, az egész kereszties hadjáratot pedig nagy urak fegyveres kirándulásának. „Sikert nem igen remélhettek ott, hol az angolok oroszlánszivi királya, a franciák és németek lovagseregei hiába ejtették csudába a világot”. A magyar király már elindulásakor Spalatóban „ünnepelt, pompázott”.

A kereszties sereg nem volt nagy, de „fényes próbált had” volt, mely nagy félelmet okozott a szerezseneknek. A királylyal kivonuló főurak képviselték azt az arisztokráciát, „mely nem volt ugyan tiszta magyar eredetű, de egytörékvsű és nevelésű testületé forrott össze. Már utánozták az idegen hadi szokásokat, mind talpig vasban jártak és értettek a lándzsával való páros viadalhoz. De Marczali úgy véli, hogy „belsőleg” távol álltak a nyugati lovagoktól. Kevés olyan volt közöttük, kit „belső szükséglet” hozott ide „Istent fegyverrel és vérrel szolgálni”. Eljöttek királyukkal megmutatni, hogy „ők is megállják a sarat a törökök és arabok ellen.” Úgy gondolja, a Szentföld természeti viszonyait és az ellenség szokásait tekintve valószínűleg nagyobb hasznát vettek volna a „régii magyar könnyű nyilasoknak” mint a nehéz páncélosoknak. Al Adil nem akart a keresztiesekkel nyílt csatába bocsájtakozni. Sajnálta embereit, tudta, hogy a keresztiesek ügyis emennek, ha elfogy a pénzük, s a várakba rejtette seregeit. A magyarok szerte portyáztak Akkonból az elpusztult országban, sokat fáradva, szenvedve a hősegtől, szomjúságtól „néha derekasan meg is verekedve a törökkel, vagy kurdokkal, de voltaképpen nem végezve semmit.” Az év végére elfogyott a király türelme. Nem volt maradása, mióta rossz híreket hallott hazulról. Iuthon azzal mentegették, hogy mérget keverték italába, csak nagy nehezen nyerte vissza egészségét és úgy vélte, eleget tett már fogadalmának. A király szentföldi tartózkodásának a cél nagyszerűsége s a hadviselés még kölcsönöz némi komolyságot, de hazatérése során a különböző országokat meglátogató II. András – Marczali szerint – „tisztán operette-király”. (Marczali Henrik: Magyarország története az Árpádok korában [1038–1301.] Budapest, 1896. MNT II. k., 382–387. o.)

Hóman B. szerint, mivel András király volt a legmagasabb rangú és legnagyobb tekintélyű a kereszties vezérek között, ő lett a nemzetközi sereg fővezére. A nagy seregnek azonban nem volt erőteljes és céltudatos hadvezetése. Kb. 20 000 volt az aktív harcosok száma. Malik-el Adil egyiptomi, szíriai és mezopotámiai szultán udvarában nagy nyugtalanságot okozott „a vitéz és harcias” magyar király seregének közelegése. Jeruzsálem és Damaszkusz megtámadásától tartottak, ám csak három portyázás-jellegű vállalkozás történt. András ezek közül csak az elsőben vett részt, a másik kettőt Dénes fia Dénes tárnokmester vezette. „A nagy garral indított hadjáratnak nemcsak eredmény, hanem minden komolyabb hadművelet nélkül vége szakadt.” Az egész hadjárat kudarcáért a felelősség a magyar királyt terhelte. Szentföldi viselkedéséből nyilvánvaló, hogy a komoly harcra nem törekedett. Az azonban nem áll, hogy csak fogadalmi színleges beváltására törekedett volna vagy szeszélyből, állhatatlanságból, könnyelműségből tartózkodott volna a hadviseléstől. Egész hadviselése, hazafelé vivő útjának udvari látogatásaival együtt egy célt szolgált – a latin császári korona megszerzését, a görög-magyar perszonális unió megeremését. (Hóman B.: i. m. 441–443. o.)

Mályusz Elemér Thuróczy krónikájához írott kommentárjában kifejtett nézetei szerint II. András kereszties hadjárata során komolyabb katonai esemény nem történt. Hadjáratai, melyekkel Szíriát akarta elfoglalni, csak portyák voltak. Ő maga csak az első portyázásban (excursio) vett részt. A portyák minden eredmény nélkül végződtek, s a kereszties vezérek elhatározták, hogy Szíria helyett Egyiptomot fogják meghódítani. Mikor haditanácsra gyűltek össze, András már nem volt jelen. A magyar királyt nem 20 évvel korábbi fogadalmának teljesítése, hanem a latin császári korona megszerzése vezette, miután 1217-ben meghalt apósa, Courtenay Péter császár. Azonkívül gyermekeinek házassági kapcsolatokot igyekezett szerezni.

Seregét is azért kímélte Palesztinában, hogy hazatérve hatalmasnak mutakozzék. Nem érte el, amit akart, mert eredménytelen hadjárata csalódást okozott azoknak a királyoknak, kikkel kapcsolatokat akart létesíteni. (Johannes de Thurocz: Chronica Hungarorum. II. Commentarii. I. Ab initiis usque ad annum 1301. Composuit Elemér Mályusz, adiuvante Julio Kristó. Budapest, 1988. 484. o.)

akarták foglalni, ezt csak a vezetés fejtelensége, vagy más (ismeretlen) akadályok gátolták meg. A szultán támadást sürgető fiát azzal hűtötte le, hogy az erős kereszties sereg a szokatlan éghajlat alatt történő mozgástól el fog fáradni és majd magától hazamegy. Tanácsa bölcsnek bizonyult.¹⁴²

R. Grousset nagy művében meglehetősen részletességgel ír András király hadjáratáról. Az ismert első vállalkozásra a sereg 1217. november 3-án indult el Damaszkusz irányába. Malik al Adil szultán fia, al Moazzam azt javasolta, támadják meg a „frankokat”, de a szultán ebbe nem egyezett bele. Fegyveresei nagyrészt helyőrségekben voltak szétszórva, s a vele tartózkodó kis haddal nem mert csatát állni a keresztiesekkel, kiknek seregében 2000 lovag, 1000 lovas csatlós (sergent) és 20 000 gyalogos volt, nem is szólva az irreguláris erőkről. A keresztiesek lelkesedése azonban szalmaláng volt, mely magától kialudt. A seregnek nem volt egységes vezetése. A magyar király és a német fejedelmek nem ismerték el Jean de Brienne jeruzsálemi király főparancsnokságát. Így expedíciójuk fegyveres zarándokút volt, kóbor lovagok portyázása, semmi esetre sem módszeres hódítás. A Szerző részletesen leírja a mozlímok és a keresztiesek hadmozdulatait. Damaszkuszban igen nagy volt a félelem, míg meg nem tudták, hogy a keresztiesek zsákmányukkal Acre (Akkon) felé vonulnak vissza.

A második akcióra a gyógykezelés miatt Akkonban maradt András király nélkül került sor és célja a Galilea felett uralkodó Tabor várának elfoglalása volt. A keresztiesek a síkságon, a vár alatt táboroztak. Az ostrom idején minden nap fel kellett kapaszkodniuk a hegyre, hogy támadhassanak, ostromgépeket nem tudták használni. December 3-án reggel, erős ködben, észrevétlenül az erőd kapujához érkeztek. Olyan közel voltak, hogy lándzsáik a falat érték, ám Jean de Brienne hősiessége ellenére egy ellentámadás a hegy lábáig szorította őket vissza. December 5-én az egész sereg felment a hegyre, s hatalmas létrát vittek magukkal. A keresztiesek már szétbontakoztak, mikor egy arab görögtűzzel felgyújtotta a létrát. Több kereszties elesett, köztük egy báró is. A támadók demoralizálódtak és abbahagyták az ostromot. A vár védői is súlyos veszteségeket szenvedtek és vitézségük ellenére a vere-ség küszöbén voltak, az ostromlók korai megrettenése mentette csak meg őket. IV. Bohemund antiochiai herceg elrendelte a vállalkozás feladását. December 7-én visszatértek Akkonba. Joggal vádolták őket a szilárdság hiányával, az akció azonban nem volt haszontalan: Malik el Adil, belátva, hogy az új erőd helyzete veszélyes, leromboltatta azt.

A magyar keresztiesek még egy vállalkozással próbálkoztak a libanoni hegységben. Szidontól keletre négy napig táboroztak egy mozlím kézre került frank vár mellett, de semmit sem tettek annak elfoglalása érdekében. A *Livre des deux Jardins* c. krónika szerint „a magyar király unokaöccse” kisebb expedíciót szervezett, hogy a Beka völgyébe jusson. A hegylakók megtámadták és szétszórták seregét. Elesett a magyar „herceg”, s majdnem minden katonája, kiket vezetőik a hegyekben tévútra vittek. A *Livre des deux Jardins* szerint 500 lovasból csak 3 jutott vissza Szidonba.

A magyar kereszties hadjárat impozáns katonai demonstráció volt, de semmilyen eredménnyel nem járt. Tabor önkéntes lebontását nem nevezhetjük eredménynek.

142 *Reinhold Röhricht*: Die Kreuzzugsbewegung im Jahre 1217. Forschungen zur deutschen Geschichte. 16. (1876.) 139–156. o. – *Uő.*: Studien zur Geschichte des fünften Kreuzzuges. Innsbruck, 1891. 23–30. o. – *Uő.*: Geschichte des Königreichs Jerusalem. (1100–1291.). Innsbruck, 1898. 723–728. o.

A csalódás azért is nagy volt, mert a keresztések részéről impozáns erők vonultak fel.¹⁴³

A kereszties hadjáratokat legrészletesebben bemutató *Grousset* által írott monográfia után nézzük meg, mennyiben különböznek leírásától a későbbi mértékadó feldolgozások.

St. Runciman szerint a spalatóiak csak két hajót tudtak biztosítani András királynak, ezért seregének zömét hátrahagyta. Ez aligha lehetett így, mert a krónikák jelentősnek mondják Andrásnak a Szentföldre érkezett seregét. A szerző is azt írja pár sorral lejjebb, hogy bár a sereg nem volt nagy, de ekkora sereget nem láttak itt a harmadik kereszties hadjárat óta. November 3-án már támadtak.

Al Adil szultán nem várt ilyen korai támadást. Serege kisebb volt a keresztiesekénél, s mikor azok Beisan felé közeledtek, visszavonult, fiát Jeruzsálem védelmére küldte, ő maga pedig Ajlun mellett várt, hogy így Damaszkusz elleni támadás esetén beavatkozzék. Félelemre azonban nem volt oka. A keresztény seregben nem volt fegyelem. János jeruzsálemi király főparancsnoknak tartotta magát, de az osztrák-magyar(?) csapatok csak Andrásra hallgattak, a ciprusiak Hugóra, a szerzetes lovagok pedig saját főnökeikre. Elfoglalták és kifosztották Beisant, aztán céltalanul kóboroltak a Jordánon átkelve a Galileai tóig, Kafarnaum körül és Galileán át vissza Acreba. Főleg ereklyéket gyűjtöttek: a magyar király nagyon örült, hogy megtalálta az egyik vizesedényt, melyet a kánai menyegzőn használtak.

A Tabor-hegyi vár elleni sikertelen támadásban András és Hugó nem vett részt, a lovagrendi csapatok is későn érkeztek.¹⁴⁴

A. *Waas* idézi Eracles krónikáját, aki szerint a kereszties seregben 2000 lovag, 1000 csatlós, 20 000 gyalogos és 30 000 nem harcos elem volt. Jacob de Vitry szerint 4000 lovag elég lett volna a teljes győzelemhez, de ennyi a helyi erőkkel együtt sem volt.

Jellemző, hogy András király és Lipót herceg nem vetették magukat alá János királynak, s az sem Andrásnak. Így a seregnek nem volt igazi vezére. A szultán joggal jegyezte meg: uratlan sereg, mindegyik része külön fog tevékenykedni, ha készleteiket felélték, hazatérnek. Így is lett. Jeruzsálem megtámadásáról is lemondtak, míg több kereszties nem érkezik, eszerint a sereg nem lehetett igazán nagy.

Tabor félbehagyott ostromakor a védők már olyan szorult helyzetben voltak, hogy hamarosan fel kellett volna adniuk a várat. András még egy hiábavaló kísérletet tett Beaufort (Sakif) várának visszafoglalására, mely 1190-ben került mozlím kézre. Négy napos ostrom után azonban jobbnak látott egy zsákmányoló utat a Beka folyó felé, melynek során serege a hegylakók támadásától súlyos veszteségeket szenvedett. Ezután úgy vélte, teljesítette fogadalmát és hazaindult.

András hadjárata a haszontalan hadjárat iskolapéldája volt. Az egységes vezetés hiánya megbénította a tekintélyes sereg erejét, ám így is többet érhetek volna el, ha erélyesebben támadnak és kitartanak. Elmentek a Szentföldre, ott úgy-ahogy harcoltak a mozlímokkal, ezzel úgy vélték, teljesítették fogadalmukat, s némi zsákmányt ejtve nyugodtan hazatértek. Az erőfeszítések hiábavalók voltak, az elpazarolt erők hiányoztak a hadjárat második szakaszában. Damietta ostrománál döntő lehetett

143 R. *Grousset*: i. m. III. k., Paris, 1936. 200–206. o.

144 S. *Runciman*: i. m. III. k., Cambridge, 1955. 147. o.

volna, ha ez a sereg jelen van. III. Honorius pápa sem volt alkalmas a hadjárat iránnyítására.¹⁴⁵

Igen figyelemreméltó *H. L. Gottschalk* leírása, aki részletesen elemezte a keleti forrásokat. Szerinte Szaladin fivére, al Malik al Adil Saifaddin Abu Bakr szultán, értesülve a Palesztinát fenyegető veszélyről, Egyiptomból, hol 1215 óta tartózkodott, Palesztinába indult. Először az al Karak erődbe vonult, ott pénzt és készleteket hagyott hátra, majd Jerikón át Jeruzsálembé vette útját. Ott maradt szeptemberig, s csak akkor indult tovább, mikor értesült a keresztény fejedelmek partraszállásáról. Ar-Ramlán keresztül a kereszties állam déli határához Lyddába tartott, onnét tovább északra, Nabluson át, a Damaszkusz felé vezető úton, hogy Palesztinának a kereszties állammal közvetlenül szomszédos részét a várható frank támadástól megvédje. Közben a frankok 1217 novemberében II. András magyar király vezetésével elindultak Akkonból, Ain Galut-nál elérték a Nablusz és Damaszkusz közötti út fontos pontját és elzárták a mozlímok közvetlenül észak felé vezető útját. A frank sereg létszámát *Sibt Ibn al-Gauzi/Abu Samah* krónikás 15 000 főre teszi, ami inkább nagyobb, mint kisebb a valóságosnál. Al Adilnak jóval kevesebb harcos állt rendelkezésére, mert csapatai szét voltak osztva az egész országban. A mozlím sereg kelet felé tért ki az ellenség elől, s a Gaur folyó nyugati partján Baisan-al Urdun-nál vert tábort. Itt, vagy röviddel korábban csatlakozott al Adilhoz fia, al Muazzam egy másik szíriai sereggel. Ennek ellenére al Adil nem érezte magát elég erősnek a frankokkal szemben, s úgy határozott, feladja a Jordántól nyugatra fekvő Palesztinát; átkelt a Jordán folyón s annak keleti partján Damaszkusz védelmére északnak vonult. Fia ez ellen hevesen és udvariatlanul tiltakozott, de al Adil rendreutasította és nem változtatta meg véleményét. Felégette Baisant, átkelt a Jordánon Aglun tartományba, al Muazzam pedig, atyja beleegyezésével, visszavonult dél felé, és al Lubban mellett egy magaslaton, Nablus és Jeruzsálem között tábort vert, hogy Jeruzsálemet megvédhesse egy esetleges támadás ellen. A frankok a szíriaiakat követve elfoglalták Baisant. A gazdag és termékeny vidék lakossága, bízva al Adil jelenlétében, nyugodtan a helyén maradt, nem gondoskodva vagyona biztonságba helyezéséről. Ezért a keresztiesek itt váratlanul nagy zsákmányt szereztek a három napos fosztogatás során.

Közben al Adil észak felé vonulva elérte Ras-al-Ma helységet, as-Sanaman mellett. Már korábban megparancsolta a damaszkuszi Wali al-Mutamid-nak, hogy helyezze a várost védelmi készenlétbe, szállítsa a gabonakészletet Dariya elővárosból a citadellába és a frankok mozgásának akadályozása céljából árassza el vízzel a Damaszkusz mellett fekvő helységeket, mivel a helyzetet igen veszélyesnek tartotta. A lakosság rettegett, az árak emelkedtek, a mecsetek jajveszékeléstől voltak hangosak. A frankok al Adil nyomában észak felé haladtak a Damaszkusz felé vezető úton, a Genezáret-tó déli csücsánál azonban elkanyarodtak: nem érezték elég erőseknek magukat Damaszkusz ostromára, s a Jákob-gázlónál, a Meron-tó déli végénél átkeltek a Jordánon. A folyó jobbpartján dél felé haladva, Tiberiáson át, Akkonba érkeztek. Sok foglyot és zsákmányt ejtettek, de katonai és politikai téren nem értek el eredményt. Al Adil feltételezésével szemben nem voltak távlati céljaik. Nem támad-

¹⁴⁵ *A. Waas*: i. m. I. k., 258–260. k. A 340. o.-on megemlíti, hogy a franciák nem akartak a németekkel és magyarokkal együtt kivonulni.

ták meg Jeruzsálemet vagy Damaszkuszt, bár lett volna rá alkalmuk; ez *vezetőik csekély tehetségét mutatja*.

Al Adil táborát Damaszkusz közvetlen közelébe, Marg as Suffarba helyezte és segítséget kért a többi aiyubida fejedelemtől, mert egyedül nem érezte magát elég erősnek a frankokkal szemben. Ezek közül a Hims-i al Malik al Mugalud Asadaddin Sirkuh tett eleget ura felszólításának. Abu Samah krónikája leírja, hogyan vonult be Damaszkuszba dél tájban, hogyan tett először látogatást nagynénjénél, Sittasamnál, s másnap reggel hogyan kereste fel al Adilt. Megjelenése megnyugtatta a város rémült lakosságát.

A frankok második akciója Akkonból kiindulva a Tabor-hegyen 1210–11-ben épült erőd ellen irányult, mely Akkon közelében lévén, állandó fenyegetést jelentett. Stratégiai fontossága miatt a szír gárda egyik egysége őrizte. A frankok november 27-én a hegy alatt verték fel táborukat és december 1-ig nem mozdultak. E napon a sűrű köd leple alatt – anélkül, hogy az őrség észrevette volna őket – feljutottak a hegyre a vár kapujáig. Az utolsó pillanatban, amikor dárdavetésnyi közelségbe jutottak, a védők ellentámadással visszaverték őket. December 3-án a keresztések megismételték a támadást, s ezúttal egy nehéz ostromlétrát is hoztak magukkal. Az erőd damaszkuszi kapujáig nyomultak és felállították a létrát. A védő íjászok naftás nyilakkal felgyújtották a létrát, mely összetört és sok keresztet temetett maga alá, közöttük a támadás vezetőit is. A megrémült frankok visszavonultak. A mozlimoknak is súlyos veszteségeik voltak, elesett két emír: Badraddin Muhammad ibn Ali l'Quasim al-Hakkari és Saifaddin ibn al-Marzuban; a nehéz napot követő éjszakát a sebesültek ápolásával, a következő nap eseményei miatt aggódva töltötték. A nehéz helyzet ellenére a legkeményebb ellenállásra készültek fel. Szemük előtt Akkon szerencsétlen védőinek sorsa lebegett. Újabb támadás azonban nem történt, az ostromlók a december 5-ét követő éjszakán visszavonultak Akkonba, miután a vár körül, a védők megtevesztése céljából, tüzeket gyújtottak. Röviddel ezután megjelent a Tabor-hegyen al Muazzam, s gazdagon megjutalmazta az őrséget.

December végén a frankok még két támadást indítottak Tyrus és Sidon hátszágára ellen. Az egyiket Tyusból kelet felé indították as Saquif-on keresztül. Három kilométerre jutottak Baniyastól keletre és gazdag zsákmányt ejtettek.

A másikat a magyar király unokaöccse vezette Sidonból kiindulva a város nehezen megközelíthető hátszágának elfoglalására a sidoni kereszties parancsnok tanácsa ellenére, aki helyesen mérte fel a vállalkozás veszélyességét; a fiatal ember mindössze 500 fővel támadott és Masqara közelében egy Gaziz, vagy Haziz nevű faluig jutott. Mikor a keresztiesek az elhagyott faluban pihenőre tértek, az elmenekült lakosság a környező dombokról megtámadta őket. Sokakat megöltek, másokat – a magyar király unokaöccsével együtt – elfogtak. A többi kereszties Sidon felé menekült. Egy al Gamas nevű mozlim fogoly felajánlotta, hogy biztos úton Sidonba vezeti őket, de ehelyett csapdába vitte a frankokat. A mozlimok három fő kivételével, akik elmenekültek, levágták őket, a menekülők pedig levágták al Gamast. A fogoly keresztieseket diadalmasan vitték Damaszkuszba.

Több támadást a frankok az év végéig nem indítottak. Akkonban teleltek ki, al Adil pedig Marg al Suffarban.

Az 1218-as hadjáratokra a mozlimok jól felkészültek. Al Adil a fősereggel Szíria közép-ső részén állt, főhadiszállása Marg as Suffar volt. Al Muazzam a frankok köze-

leben tartózkodott Jeruzsálem megvédése céljából, Nablusban. Északon al-Assaf – a Safita–Hisn al Akrad vonalon állt, Egyiptom és az oda vezető tengeri út viszont védtelen maradt. A frankok kezében volt a döntés, milyen irányban támadnak.

Yaqut leírása szerint a keresztések között nem volt egység. A *magyar király Damaszkusz ostromát javasolta*, a jeruzsálemi király viszont Egyiptom megtámadását, mert ott nem voltak mozlím csapatok. A véleménykülönbség addig tartott, míg a magyar király bosszúságában vissza nem tért hazájába. Ezután a keresztések Damietta ellen vonultak és 1218 április végén oda is érkeztek.

A mozlím források jól ismerték a keresztések közötti ellentéteket, de nem mindenben pontosak. Szerintük a magyar király még részt vett a hadjárat irányításáról tartott tárgyalásokon, bár a valóságban akkor már elhagyta Akkont. A nyugati források viszont nem tudnak arról, hogy azért tért volna hazájába, mert nem fogadták el tervét Damaszkusz megostromlására. A valóságban csak három hónapig tartózkodott Palesztinában; hazatérését országa belső bajjaival magyarázta.¹⁴⁶

A. K. M. Setton szerkesztette ötkötetes gyűjteményes amerikai műben a II. András hadjáratától szóló rész *Thomas C. Van Cleve* munkája. Szerinte I. Hugo ciprusi király sok turkopollal érkezett a gyülekezőhelyre. Szíriában ekkor olyan éhínség volt, hogy egy kis szelet kenyér 12 dénárba került. A keresztések közül a bajorok voltak a legfegyelméletlenebbek. Erőszakoskodtak a keresztény lakossággal, Lipót osztályai viszont példásan viselkedtek.

A kereszties seregek összegyülekezése előtt János király, s a három lovagrend nagymesterei kétirányú támadási tervet dolgoztak ki. Egy kis erővel végzendő támadást terveztek Muazzam, Adil szultán fia Nablusban lévő erői ellen, a fő erővel pedig Damietta ellen, hogy elragadják a mozlímoktól Egyiptomot, s így lehetővé tegyék Szíria meghódítását. Az akkori tárgyalás ezt elvetette, legalábbis egyelőre, talán mert nem volt elég emberük és hajójuk, ám újabb haditervet nem dolgozott ki. Lehet, hogy erősítésre vártak, s addig kis hadjáratokat indítottak, hogy az ellenséget bizonytalanságban tartsák. Ezek végső célja Damaszkusz elfoglalása lehetett.

A november 3-án megkezdett első vállalkozás alkalmából Adil szultán Jeruzsálemtől Nablus felé indult, úgy látszik, azzal a szándékkal, hogy feltartóztassa a keresztéseket. Mikor látta, milyen sokan vannak és milyen határozottak, visszavonult Beisanba (Baisan, Bethsan), elutasítva fia támadási javaslatát. Ibn al Athir krónikás szerint a keresztések tudták, hogy Adil szultán csapatai széjjel vannak szórva.

Látva, hogy a keresztések Beisan felé vonulnak Adil a Jordán folyón átkelve visszavonult, a keresztések pedig elfoglalták és kifosztották Beisant. A keresztések 6 mérföldre közelítették meg Damaszkuszt dél felől, de hamarosan visszavonultak. Úgy látszik, vállalkozásukat elismert vezér hiányában csak erőszakos felderítésnek szánták. Eracles krónikája leírja, hogy Adil azt mondta fiának, meg kell várni míg a keresztések kifáradnak aztán nehézség nélkül meg lehet tőlük szabadulni. A keresztések megfürödtek a Jordán folyóban, s a környék szent helyeire zarándokoltak.

A Tabor elleni vállalkozásban András király nem vett részt, mert jobban szerette Akkon kényelmét. A sikertelen és abbaagyott támadás miatt több krónikás bírálta Jean de Brienne-t, de bátorságát és okosságát ismerve oka lehetett az akció félbeszakítására.

¹⁴⁶ Hans L. Gutschalk: Al-Malik al Kamil von Egypten und seine Zeit. Wiesbaden, 1958. 53–59. o.

A harmadik, az addigiaknál is sikertelenebb vállalkozásban főként magyarok vettek részt. *Abu Shamah* szerint András király nővérének a fia vezette az akciót, de Eracles a sereg vezetőjét csak egy Dénes nevű gazdag embernek nevezi. Feltehető, hogy a keresztények felelős vezetői nem vettek benne részt. Az akció a Sidontól délkeletre fekvő hegyek rablói ellen irányult. A kereszties csoport három napig táborozott Masqharah mellett. Itt a rablók megtámadták őket, elvették lovaikat és sokukat levágták, vagy elfogták. Mozzim források szerint a magyar király unokaöccse is fogságba esett. Akik megmenekültek, Sidon felé vonultak vissza és egy al Jamus nevű mozzim foglyuk azt ígérte, rövidebb úton vezeti őket oda. Egy mély szakadékba azonban a rablók megtámadták őket; még meg tudták ölni az őket törbeccsált mozzimot, de csak kevesen tudtak megmenekülni, bár az mindenesetre túlzás, hogy csak hárman. Az esős hideg idő is megölt közülük néhányat visszavonulás közben.

Spatatói Tamás szerint András király passzivitását betegség okozta, mely talán mérgezés következménye lehetett.

A latin kelet csalódott a magyar királyhoz fűzött reményeiben és kiábrándult magatartása miatt. Többek szerint hadjárata ártott a keresztiesek ügyének.¹⁴⁷

Figyelemreméltó és egyedülálló álláspontot fejt ki *R. Grousset* két kisebb munkájába. Nagy műve rövidített változatának tekinthető egykötetes munkájában azt írja, hogy Malik el-Adil szultán a csatákat kikerülve, menetelésekkel igyekezett ellenfeleit meggyengíteni, ami a magyarok esetében sikerült is: a Tabor vára alatti kudarc után elvesztették kedvüket. Hősies támadások reményében jöttek, ám azok elmaradtak. 1218 elején András király meg is betegedett.¹⁴⁸

Egy rövid tanulmányában *Grousset* meglepően pozitív módon értékeli II. András. A kereszties hadjárat irányítása lényegében a magyarok kezében volt. A magyar király bölcsessége hamar kiküszöbölte az ellentéteket a telepések s a bajor keresztiesek között. Súlyos hibának tartja, hogy nem vonultak Jeruzsálem ellen, s ahelyett a másodrendű Táborostromolták. A lendülettel teli keresztieseknek jelentős, mozgékony, friss erőkből álló seregük volt, ám egy bevehetetlen vár (? – B. A.) ellen küldték őket, holott András király és lovagjai azért jöttek, hogy megverjék a szultánt és elfoglalják Jeruzsálemet. Al-Adil félelme mutatja, hogy csatában nem állhatott volna meg a magyar–francia–német sereg előtt. A hadjárat első hadműveletei e sereg fölényét mutatják, a szultán félelme érthető: erői szét voltak szórva a helyőrségekben. A kereszties sereg (2000 lovas, 1000 lovas csatlós, 20 000 gyalogos) szétverhette volna őket. A keresztiesek lelkesedését megerősítette a hagyományos magyar lendület, s ez a szultán számára a pusztulást jelentette volna. A keresztiesek, mint a magyar lovagok követelték, mezei nyílt csatában szétverhették volna a mozzimokat. A szultán kitérő taktikáját félénk taktikájukkal a szíriai bárók támogatták, akik a hadjáratot egyetlen galileai vár elfoglalására akarták korlátozni, megtörve ezzel a magyarok „szép lendületét” (bel élan).

Grousset szerint ellentét volt András és Jean de Brienne jeruzsálemi király között, valószínűleg azért, mert András egy nagyobb város, esetleg Jeruzsálem ellen akart vonulni, a szíriai frankok pedig csak az Akkonnal szomszédos várakat akarták elfog-

147 *A History of the Crusades*. (Szerk.: *Kenneth M. Setton*) II. k. *The Later Crusades*, 1189–1316. (Ed.: *Robert Lee Wolf-Harry W. Hazard*) Philadelphia, 1962. 386–394. o. A vonatkozó rész *Thomas C. Van Cleave* munkája.

148 *R. Grousset: L'épopée des Croisades*. Paris, 1939. 295. o.

lalni. Ez magyarázza, hogy János király a magyar királyt Akkonban hagyva vezette a kereszteseket Tabor vára ellen. Az ostrom sikertelen volt; úgy tűnik ki lehetett volna éheztetni a várat, de a szíriai frankok, akik elhatározták az ostromot, elsőként vesztették el bátorságukat. IV. Boemund az első között vonult vissza. András király távolmaradása az ostromtól mutatja, hogy nem helyeselte a szíriai frankok stratégiáját. Igaz, hogy őt az éghajlat is nagyon igénybe vette.

A felületes véleményekkel ellentétben II. András hadjáratában nem szabad csak negatívumokat keresnünk. Hadjáratának első vállalkozása teljessé tette azt a morális hatást, amit Oroszlánszívű Richárd és Fülöp Ágost hadjárata elkezdett. A keresztények katonai fölényét mutatta Szíriában és defenzívába szorította a mozlímokat. Szaladin szultán utódai hátrányba kerültek. Az egyiptomi szultán hátrálása András előtt, Beisan feladása, Damaszkusz fenyegetése súlyos következményekkel járt. A mozlím világban olyan benyomás alakult ki, hogy bár Tabor vára visszaverte a keresztések támadását, a szultán az újabb támadástól félve romboltatta le azt. A magyar király morális győzelme volt ez Szaladin veteránjai felett, s ez tette lehetővé Jean de Brienne számára, hogy megtámadja Egyiptomot és II. Frigyes császárnak, hogy tíz év múlva felszabadítsa Jeruzsálemet.

Grousset ezen álláspontja, melyet nagy monográfiájában nem fejt ki – enyhén szólva – nem általánosan elfogadott a kereszties háborúkról szóló irodalomban. Úgy gondolom azonban, hogy a szerző nemcsak a magyar folyóirat iránti udvariasságból közölt ilyen igen pozitív véleményt.¹⁴⁹

J. R. Sweeney szerint S. Runciman helytelerül állítja, hogy II. András a latin császárság elnyerése céljából indult el a Szentföldre. Az indulás határídejét már 1213. február 3. előtt meghatározták, több hónappal korábban, mint hogy III. Ince pápa a lateráni zsinaton meghirdette az ötödik kereszties hadjáratot. A magyar király udvarában ekkor volt a csúcspont az osztrák és bajor befolyás, erősek voltak a dinasztikus kapcsolatok.

A kereszties hadjárat előkészületei alaposnak mondhatók. Az 1217-ben Akkonnál összegyűlt magyar sereg nagysága – bár elmaradt néhány korábbi kereszties seregtől – Jacque de Vitry szerint – kiállta az összehasonlítást a harmadik kereszties hadjárat seregeivel, s elég nagy volt ahhoz, hogy a mozlímokat a Jordán mögé vonulásra készítse.

A magyar kereszties sereg azonban kevés maradandó eredményt ért el. András király ideje nagy részét unokatestvére, Bohemund antiochiai király és Hugo ciprusi király társaságában töltötte. Úgy látszik, távol tartotta magát János jeruzsálemi királytól, mivel nem tudott elég segítséget nyújtani a kereszties államnak: a sereg vezérei nem tudtak közös tervben megegyezni, közösen harcolni.

A kereszties hadjáratok egész története szempontjából András hadjárata kisebb vállalkozás volt csupán, de nem, mint néhány összefoglaló munka leírja, egy Duna menti király értelmetlen szeszélye.

András szentföldi jelenléte fényes bizonyítéka a kereszties ideál vitalitásának és széles körű elterjedésének a XIII. század elején.

149 R. Grousset: La Hongrie et la Syrie chrétienne au XIII. e siècle. *Nouvelle Revue de Hongrie*, 1937. 232–237. o. A 234. o.-on: „ces troupes chez lesquelles la flamme de la croisade renforçait encore l'antique fougue magyare, eut été pour lui courir au désastre.”

„... les croisés comme le demandait la chevalerie hongroise avaient pu accrocher les musulmans au rase campagne.”

Túlzás nélkül állítható, hogy a magyar királyság képessége egy nagyméretű hadjáratban való részvételre ugyanolyan energiára, stabilitásra s az intézmények ugyanolyan komplexitására vall, mint ami a nyugati uralkodók számára korábban lehetővé tette az első keresztes sereg felállítását. Ez annak bizonyítéka, hogy az érett magyar monarchia beleolvadt a latin kereszténység népeinek közösségébe.¹⁵⁰

Az újabb magyar szerzők közül, kik a magyar nemesség történetét kutatták, kiemelkedő hely illeti meg *Fiigedi Eriket*. Összefoglaló munkájában szól a magyar keresztes hadjáratról is. Úgy véli, II. András „fényes lovagsereggel” indult a Szentföldre,¹⁵¹ hadjárata nem is volt más, mint egy fényes lovagsereg felvonulása és néhány kisebb csatározás.¹⁵²

A hadjáratban résztvevőkről nem maradt fenn lista, de a forrásokból megállapítható, hogy sok főpap és főúr harcolt a seregben: Péter győri és Tamás egri püspök, Csák nembeli Ugrin kancellár, a fehérvári prépost, Kán nembeli László lovászmester, Apod fia Dénes tárnokmester, Vázsony nembeli Lőrinc pohárnokmester, Csák nembeli Demeter asztalnokmester, Smaragd pozsonyi ispán, Rátót nembeli Lőkös, Szák nembeli Barc fia Miklós, Hontpázmány nembeli Sebös.

Az országot a hadjárat idején az otthon maradt Kán nembeli öregebb Gyula nádor kormányozta – rosszul. Hatalmáról annyira meg volt győződve, hogy helytartótságát, János esztergomi érseket külföldre menekülésre kényszerítette.¹⁵³

II. András kormányzatának későbbi vezetői – mint már *Höman Bálint* megfigyelte, a keresztes hadjáratban részt vevő urak közül kerültek ki.¹⁵⁴

II. András keresztes hadjáratairól természetesen még sok szerző szól, de többségük nem sokkal egészíti ki a hadjáratra vonatkozó ismereteinket.¹⁵⁵

150 *James Ross Sweeney*: i. m. 122–124. o.

151 *Fiigedi Erik*: i. m. 42. o.

152 Uo. 101. o.

153 Uo. 87–88. o.

154 Uo. 98. o.

155 *B. Kugler* szerint II. András a legnagyobb erőfeszítéssel teremtette elő a hadjárat költségeit, s jelentős seregében több ezer erdélyi szász is jelen volt. András seregének három vállalkozásáról azt írja, hogy egyik siralmasabb volt mint a másik. (i. m. 312–314. o.) – *J. F. Michaud* terjedelmes műve megfelelő részében azt írja, hogy a magyar király három hónapi szentföldi tartózkodása után kezdett nem bízni hadjárata sikerében, úgy vélte, teljesítette fogadalmát, s elhatározta, hogy hazamegy. (*J. F. Michaud*: i. m. VI. k. 50–51. o.) – Gyurits A. szerint a keresztes seregnek nem volt egységes parancsnoksága. A jeruzsálemi királynak csak saját lovagai engedelmességek, a ciprusi király meghalt, a magyar király pedig a seregnél éppoly kevésbé tudott tekintélyt szerezni, mint országában. Három hónap múlva megfélemlített fogadalmáról, s anélkül, hogy Krisztus ügye mellett harcolt volna, csak a visszatérésről gondoskodott. Ereklükkel, de dicsőség nélkül tért vissza országába. (*Gyurits Anna*: i. m. 70–71. o.) – J. Sporschil az ismert eseményeket közli, azzal a különbséggel, hogy szerinte a harmadik akcióban 3500 fő veszett el. (*J. Sporschil*: i. m. 447–452. o.) – C. Farine azt a meglepő megjegyzést teszi, hogy András király inkább menedéket keresett viszálykodó alattvalói elől, minthogy az örök dicsőség pálmáját kereste volna. Utána egy még meglepőbb kijelentést tesz: 10 000 magyar indult el a Bálti-tenger(!) kikötőiből. (*Charles Farine*: Histoire des croisades. Paris, é. n. [1853]. 242. o.) – Daniel-Rops szintéziséből megtudjuk, hogy II. András nem engedelmességet Jean de Brienne-nek. Négy hónapig egyedül hadakozott, de hiába. Szerinte az ötödik keresztes hadjárat későbbi szakaszában, 1219-ben is a magyarok kezében volt a vezetés(!) (*Daniel Rops*: i. m. 584. o.) – J. Richard szerint II. András megérkezése után az egyesült keresztes sereg 2000 lovagból és 20 000 gyalogosból állt. Az első sikeres portya (chevauchée) után a magyar király súlyos beteg lett, további távollétét ez magyarázza. A harmadik vállalkozás során egy magyar herceg (prince) csapatával együtt elveszett. A magyar király csodálta a lovagrendeket, adományokat adott az ispotályosok Krak nevű vára számára és Erdélyben is olyan határvédelmet akart szervezni, mint Krak vára, ezért adott fontos területeket a német lovagrendnek. (*J. Richard*: i. m. 176–177. o.) – W. Zöllner megállapítja, hogy 1217-ben Akkonnál tekintélyes sereg gyűlt össze, de a többi király és herceg együttműködése komoly problémákat okozott. Megsokasodtak a korábbi hadjáratokból ismert sérelmek, ezek akadályozták, hogy komoly akciókat hajtsanak végre. András király más urakkal együtt egy negyedév múlva visszatért hazájába. Ők eleget tettek fogadalmuknak. Nem csábította őket a területszerzés, megelégedtek a zsákmánnyal, elsősorban az értékes ereklyékkel. (*W. Zöllner*: i. m. 161. o.) – R. Payne népszerűsítő jellegű munkájában azt írja, hogy az 1217-es keresztes sereg 15 000 lovasból és 3–4-szer annyi gyalogosból állt. Fegyelmezetlen, rosszul vezetett haderő volt. A Tabor-hegyen lévő várat szerinte a

Nem vonatkozik ez *J. P. Donovan* művére, melyből megtudjuk, hogy az Akkonban tartott haditanácson a magyar és német keresztések elfogadták a palesztinai fejedelmek tervét. Eszerint a kisebb rész – elterelő hadműveletként – megtámadja Szíriát, a nagyobb rész pedig Egyiptom ellen vonul. Ez utóbbihoz azonban nem voltak útban megfelelő seregek, és hajó sem állt rendelkezésre, amivel Egyiptomba tudtak volna jutni. Így az elterelő hadművelet lett maga a kereszties hadjárat, mely kicsúszott a pápai irányítás alól és királyi–bárói vállalkozássá vált. Feltehetőleg András király tekintette magát főparancsnoknak (legalábbis Thuróczi krónikája szerint), de a fő kezdeményező János jeruzsálemi király volt. Nem volt tehát igazi vezér. 1217-ben Palesztinában gyenge volt a termés, a sereg helyi élelmezése nehézségekbe ütközött, ezért nem távolodhattak el túlságosan bázisaiktól. Kevés lovuk volt, nem mozdíthatnak gyorsan. A második vállalkozást János király a lovagrendekre nem várva indította el az Akkontól 25 km-re délkeletre fekvő Tabor ellen. Ez a vár eredetileg keresztény templom volt. Az ostrom során János király személyesen vágta le az erőd parancsnokát, s már-már elfoglalta a hegyet, mikor – nem tudni miért – visszavonult. Az 1217-es kereszties hadjárat megfelelő utánpótlás, fejelem, határozott tervek és kijelölt vezető nélkül kudarcra végződött.¹⁵⁶

J. M. Powell szerint a hadműveleteket a rajnai és fríz csapatok késedelme korlátozta. Észak felé nyomulásuk elvonta a mozlímok figyelmét a hadjárat igazi céljától, Egyiptomtól, mely így nem volt olyan oktalanság, mint az eddigi irodalom gondolta. Az is célja volt, hogy erősítse a jeruzsálemi királyság pozícióját. Ha az egész várt hadsereg ott lett volna Akkonban 1217 őszén, egy ilyen északi irányú támadás feltétlenül szükséges lett volna, hogy megbontsák a mozlímok egyensúlyát és elretentsék őket egy Akkon elleni támadástól. A csapatok létszáma azonban kizárt egy Egyiptom elleni támadást. A keresztiesek első vállalkozása erőszakos felderítés volt, élelmiszergyűjtéssel egybekötve, amit a két éve tartó szárazság tett szükségessé. Úgy tűnik, az élelmiszerhiány 1218 tavaszára megszűnt.

Tabor hegyének ostroma III. Ince pápa célkitűzései közé tartozott. A majdnem bevehetetlen várat el kellett volna foglalni, mert minden jövőbeni akciót akadályozott volna. A sikertelen ostrom oka talán az lehetett, hogy János király és Antiochiai Bohemund nem vállaltak hosszú ostromot, mert attól félték, hogy az ostrommal lekötött sereget a szultán megtámadhatja, hogy ne tudjon fő célja, Egyiptom ellen vonulni. Tabor nem ért ennyit. Erre rájöttek a mozlímok is, ezért bontották le.

A harmadik akció, melyet 500-an hajtottak végre, talán új kereszties állam alapítását célozta Tyrustól és Sidontól keletre. Vezérük egy nevezetes magyar nemes volt, Abu-Shammah krónikája szerint a magyar király unokaöccse. A katasztrófával végződő vállalkozás rossz színben tüntette fel a magyar és német keresztieseket, s ehhez járult még II. András 1218. januárban történt hazaindulása.

kerztiesek elfoglalták. () A Galileán át történt hadmeneteknek komoly céljuk volt: ki akarták próbálni az ellenség háttorságát, megalapozni a további hadműveleteket. A fő stratégiák a templomosok voltak. II. András előzetes figyelmeztetés nélkül hazautazott. Azt mondta, ő zárándokként jött, s a zárándoklatnak vége. Többet vártak tőle, hiszen az a hír járta, hogy gazdagabb, mint bármelyik európai király. () (*Robert Payne*: i. m. 313–315. o.)

¹⁵⁶ L. *Joseph P. Donovan*: i. m. 33–34. o. Érdekes, hogy *R. Grousset* nagy művében a III. k. 202. o.-on a magyar királyt vádolja, hogy nem fogadta el János király parancsnokságát, míg a 149. jegyzetben idézett tanulmányában egészen másképpen nyilatkozik.

Powell szerint a hadjárat kritikája az irodalomban túlságosan erős. A magyarok távozása ellenére János király a jövevény keresztések nagy részét együtt tartotta, míg a rajnaiak és frizek meg nem érkeztek, azaz 1218 tavaszáig.

A szerencsétlen harmadik akciót leszámítva a kereszties sereg többet ért el, mint amennyit el szokás ismerni. Meggyengítette a mozlímok helyzetét északon és élelmiszert gyűjtött, megteremtette a lehetőségét annak, hogy megtámadják a szíriai mozlímokat. *Runciman* szerint a magyar kereszties hadjárat semmit sem ért el, *Sweeney* szerint pedig a magyarok kevés maradandó eredményt értek el. *Powell* ezt kérdésesnek tartja. A magyar csapatok nagyobb részének eltávózása 1218 elején annyit jelentett, hogy az 1217-ben érkezett keresztiesek már nem kezdhettek új hadjáratot, de az nem áll, hogy semmit sem értek volna el. A keresztiesek addigi tevékenysége nem választható el az ötödik kereszties hadjárat későbbi szakaszától. János király nem vállalt nagyobb akciót a hadjárat korai szakaszában, de bizonyos korlátozott célokat azért elért: hasznosan foglalkoztatta a keresztieseket, míg a többiek meg nem érkeztek; a télenség veszélyes lett volna. Az északi hadjáratban nemcsak zászlóikat mutatták meg a Galileai tó körül, de élelmiszert is gyűjtöttek, zsákmányoltak, s bebizonyították, hogy e fontos területen át tudnak vonulni. Nem fenyegették közvetlenül Jeruzsálemet, vagy Damaszkuszt, de megmutatták a lehetőségét, hogy bármelyik célja lehet egy támadásnak.

A Tabor-hegy elleni ostrom megmutatta a rá épült vár elszigeteltségét, sebezhetőségét. Fontos volt a parti erődítmények megerősítése is. Ez csökkentette Akkon veszélyeztetettségét. Az ún. „magyar kereszties hadjárat” – és Lipót osztrák herceg tevékenysége – jó előkészítése volt az ötödik kereszties hadjárat következő szakaszának.¹⁵⁷

Az irodalom, mint látjuk, általában eredménytelennek tartja az ötödik kereszties hadjárat „magyar” szakaszát. Kivételt képez *R. Grousset*-nek a 149. jegyzetben idézett, 1937-ben megjelent tanulmánya, mely nem a magyarokat, hanem a helybeli frankokat teszi felelőssé a kudarcért és *J. M. Powell* igen alapos műve, mely relatív sikerként könyveli el II. András hadjáratának eredményeit. Bár véleménye eltér az irodalom nagy többségének véleményétől, jó ha figyelembe vesszük, hogy tanulmánya újabb mint azok, és igen nagy forrásbázison alapszik.

Vizsgáljuk meg ezek után, mit ismerhetünk meg a forrásokból. A hazai krónikák közül *Tamás spalatói* főespereséből sokat megtudhattunk a magyar király és serege Spalatóba vonulásáról, ottani tevékenységéről, behajózásáról és elindulásáról,

157 *James M. Powell*: i. m. 116–135. o. A szerző közli az általa ismert magyar személyek névsorát, általában megjelölve, milyen forrásból ismeri őket. Ezek: 1. II. András király; 2. Alexander Phisicus (orvos). Nem tudni, mikor ment vissza hazájába; 3. Baboneg comes de Woedicha. Hazatért. (*Fejér* III/a. 244–245.); 4. Bertoldus achiepiscopus Kalocsa (*Setton* II. 387.); 5. Dionysius „treasurer of Hungary” (*Fejér* III/1. 458.); 6. Laurentius? (*Fejér* III/1. 205–206., 244–249.); 7. Nicolaus filius Boni (Regesta Regni Hierosolymitani. [Ed.: *R. Röhrlich*] 1–2. New York, 1960.); 8. Petrus episcopus Jauriensis (*Reinhold Röhrlich*: Testimonia minora de quinto bello sacro. Geneva, 1882. 238. o.); 9. Pontius, drapparius frater, „Knight Hospitalier” (*R. Röhrlich*: Studien zur Geschichte de fünften Kreuzzuges. 1891. 121. o.); 10. R. Capellanus regis Hungariae. Nem indult el. (*R. Röhrlich*: 1891. 121. o.); 11. Robertus episcopus Vesprimiensis. Nem indult el. (*R. Röhrlich*: 1891. 105. o.); 12. Stephanus comes de Wordicha (*R. Röhrlich*: 1891. 24., 135. o.); 13. Thomas episcopus Agriensis. Hazatért. (Potthast. Regesta Pontificum Romanorum. 6., 338., 6526., 6845.); 14. Ugrinus archiepiscopus Colocensis. Nem indult el. (*P. Pressutto*: Regesta Honorii Papae III. 2533.); 15. Urias von Martinsberg apát (*R. Röhrlich*: 1891. 111. o.).

A következők részvétele kérdéses: 1. Benedictus regis Ungriae camerarius (*R. Röhrlich*: 1891. 87. o.); 2. Calamus, episcopus Quinqueecclesiensis (*Potthast*: 5970.; *R. Röhrlich*: 1891. 121. o.); 3. Nicolaus de Sopron, Comes (*R. Röhrlich*: 1891. 127. o. Tévesen németnek mondja.).

A magyar történetírás ennél több résztvevő nevét ismeri.

mindezeknek a krónikás szemtanúja lehetett, szentföldi tetteiről azonban nem sokat mond. A krónika szerint András király Szíriába érkezése nagy félelmet váltott ki a szaracénok között. Seregét felvonultatva messzire hatolt a tengerpartról, várakat és városokat vett be ellenállásukat megtörve, de a sors irigysége megakadályozta, hogy folytassa sikereit és bánjai sem tudtak tovább előnyomulni. Nem tudni, hogy saját emberei, vagy idegenek próbálták őt megmérgezni, de alig tudta a halált elkerülni. Még nem gyógyult meg egészen, amikor megkezdte az előkészületeket a hazaindulásra, mert féltette országát a válságtól. Úgy hitte, egészen teljesítette fogadalmát, s kíséretével hazaindult.¹⁵⁸ Spalatói Tamás András király szentföldi cselekedeteiről, esetleges megmérgeztetéséről csak hallomásból tudhatott.

A magyar krónikák feltűnően keveset írnak András király keresztes hadjáratáról. *Kézai Simon* szerint András király meglátogatta a Szentföldet, ahol az összes keresztény fejedelmek „kapitányává” választották, magyarokból, székelyekből (Zaculis) álló seregével megfutamította a babilonai szultán seregét, és sok dicsőséget szerzett az asszírokkal és más népekkel szemben. Nagy dicsőséggel tért vissza országába. Érdekes, hogy Kézai a székelyek jelenlétét említi.¹⁵⁹

A *Képes Krónika* leírja, hogy András király a pápa parancsára meglátogatta a Szentföldet. E parancsot még herceg korában kapta. A Szentföldön a keresztény seregek kapitánya és vezére lett, s a babilonai szultán ellen fényes győzelmet aratott. Három hónapig maradt a Szentföldön, számos ereklyét vásárolt, így Szent István első vértanú fejét, Szent Margit vértanú fejét, Szent Tamás és Bertalan apostolok jobbkezét, egy részt Áron vesszejéből, a kánai mennyezőn használt hat edény egyikét, melyekben Krisztus a vizet borrrá változtatta és sok más.

Nem sokkal később újra leírja a krónika, hogy András király első feleségének meggyilkolása után az egyház parancsára egyenesen a Szentföldre utazott, hogy a Szent Sirt felszabadítsa. Ott győzött, majd szerencsésen és dicsőséggel hazatért.¹⁶⁰

E két krónika jóval András keresztes hadjárata után íródott, forrásértékük csekély: a nagy hadi sikerek a krónikások részéről kijártak a magyar királynak.

Oliverius püspök, ki 1227-ben halt meg, leírja, hogy 1217-ben letelt a szaracénokkal kötött béke ideje, s a lateráni zsinat után nagy sereg gyűlt össze Akkonnál a jeruzsálemi, a magyar és a ciprusi király vezetésével, ám említésre méltót nem cselekedtek. Felsorolja a megjelent nevezetesebb személyiségeket, közöttük a győri és egri érseket, s megemlíti, hogy Galtherus de Avennis visszatérése után, 43 lovagot hagyott hátra a Szent föld szolgálatára, akiknek megfelelő járadékot biztosított. Szól a bajorok fegyelmetlenségéről, kik elpusztították a keresztény lakosok kertjeit és gyümölcsöseit, s keresztényeket öltek, kiemeli viszont az osztrák herceg kiválóságát. A hadjárat megindulásakor a sereggel együtt a Szent kereszt egy darabját. (A hadjáratban maga a krónikaíró püspök is részt vett.) A sereg a Faba síkságon haladt át a Tübiana forrásig. Felderítőket küldtek ki, mert az ellenség által felvert porból

158 *Thomas Spalatensis archidiaconus: Historia Salonitanorum Pontificum atque Spalatensium. Gombos 2229–2231.*

159 *Simon de Keza: Chronicon Hungarorum. SRH. I. 184.*

160 *KK. SRH. I. 465–466.*

Mígeln Henrik 1358–1369 között írott német nyelvű krónikájában – nyilvánvalóan nyelvbólás folytán – azt írja, hogy András király három nap és három éjjel tartózkodott a Szentföldön, ezalatt legyőzte a babilonai szultánt, majd részletesen felsorolt ereklyékkel tért haza. *SRH. II. 206.*

A Pozsonyi Krónika szerint András „A pápa parancsára vonult a Szentföldre, beváltva atyja fogadalmát. Három hónapot töltött ott, és különböző szentek ereklyéivel tért haza. *SRH. II. 42.*

nem lehetett tudni, hogy harcra, vagy menekülésre készül-e. A következő napon a vonuló sereg jobbra felől a Gelboa hegység volt, bal oldala felől pedig egy mocsár. Elérték Bethsaidát, ahol az ellenfél előzőleg letáborozott, de félve egy ilyen rendezett és nagy seregtől, felszede sátrait, és elmenekült, átadva a területet a keresztieseknek. Ezek Szent Márton vigiliáján (november 10.) átkeltek a Jordán folyón, békésen megfürödtek benne, majd két napig pihentek, mivel sok ételmelet és takarmányt találtak. Ezután a Galileai-tenger partján meglátogatták azokat a helyeket, ahol Krisztus járt, megtekintették András és Péter apostolok városát, Bethsaidát. Látták azokat a helyeket, ahol Krisztus kiválasztotta tanítványait, ahol a tengeren járt, a hegyet melyen egyedül imádkozott, a helyet ahol feltámadása után tanítványaival együtt evett, majd Kafarnaumon át, betegeiket és szegényeiket ökrökön magukkal hozva, visszatértek Akkonba.

A második vállalkozás (equitatus) során a Tabor-hegyhez érkeztek, ahol a vezérek reménytelennek tartották a feljutást, de egy fiatal szaracén azt mondta nekik, hogy a vár bevehető. A meredek hegyet sikerült megmászni. János király az első támadás során a várnagyot és vezért (amiraldus) megölte, s az ostromlókkal a várkapukon kívül szembeszálló védőket megfutamította. A sereg azonban levonult a hegyről és visszavonult, nem tudni miért. A hegyre való második felmenetel során sok templomos, ispotályos és világi személy megebesült, de csak kevesen haltak meg.

A keresztiesek két vállalkozásuk során sok férfit, nőt és gyermeket fogtak el, ezeket az akkori püspök megvette, vagy elkérte, megkeresztelte és nevelésre istenfélő nőknek adta át.

A harmadik vállalkozásban (az első kettővel ellentétben) a pátriárka és a főpapok nem vettek részt. Sok kárt és bajt szenvedtek a rablóktól és a tél hidegétől, különösen december 24-én az úton, ahol sok szegény és igásállat pusztult el. A szentestén Tyrus és Sidon határában nagy szél és eső volt.

Ezután a keresztiesek négy részre oszlottak. A magyar és a ciprusi király Tripolisba ment, ahol a fiatal ciprusi király meghalt. A magyar király rövid tartózkodás után a Szentföld nagy kárára elvonult keresztieseit hajóit, lovait és marháit magával vitte; annak ellenére tette ezt, hogy a pátriárka maradásra kérte, majd kiközösítette. A keresztiesek másik része Akkonban maradt.¹⁶¹

A *Chronica regia Coloniensis* szerint a keresztiesek a szent kereszt ereklyéit – okosan – két részre osztották, s csak az egyiket vitték magukkal a csatába, mely el is veszett, a másik megmaradt. A magyar király, s az osztrák herceg a táborból mezít-láb elindulva, csókolták meg a szent keresztet.

Az első vállalkozást a krónika Olivér krónikájához hasonlóan adja elő. Megemlíti, hogy az ellenfél a magyar, a jeruzsálemi és a ciprusi Király együttes jelenlétét nem tudta elviselni, ezért megfutott. A Jordán folyó melletti pihenést Olivér krónikájával ellentétben nem két, hanem három naposnak mondja. Tabor városáról azt írja, hogy 77 tornya volt és 2000 főnyi védőserege. Itt eleinte szenvedtek a vízhiánytól, később némi ásás után találtak vizet, takarmányuk és ételmük pedig bőven volt. Szól egy serdületlen szaracénról, akit meg is kereszteltek. Ádvent első vasárnapján tör-

¹⁶¹ Oliverus (Oliverius) scholasticus Coloniensis deinde episcopus Paderbornensis, tum cardinalis episcopus Sabinensis: *Historia Daminatina*. Gombos 1745–1747.

tént az első támadás. A pátriárka a kereszt jelével hágott fel a hegyre, miközben a püspökök és a papok énekeltek és imádkoztak. A lovagok, a lovas és gyalogos csatlósok bátran felmászta a hegyre, megölték a várnagyot, az admiraldust és másokat, akik kijöttek a kapukon át a hegy védelmére; a többiek a falak mögé menekültek vissza. Az ostromlók ezután, nem tudni miért, visszavonultak.

A harmadik vállalkozásnál megemlíti, hogy a tűzifa hiánya, s a hiányos öltözet miatt Tyrus határában, Sarepta mellett sokan elpusztultak. Ez a krónika lényegében ugyanazt közli, mint az Olivér-féle.¹⁶²

Jacobus de Vitriaco püspök is azt írja krónikájában, az Olivér féle krónikához hasonlóan, hogy nem volt velük az égiek segítsége, s kevés említésre méltót cselekedtek. Az első vállalkozást is az előző krónikákhoz hasonlóan adja elő, szinte azonos szavakkal. Tabor ostromának leírásában úgy véli, hogy a kezdeti sikerek után a jeruzsálemi király, a ciprusi király, az ispotályosok mestere és más bárók, nem gondolva meg, hogy mit tesznek, szégyenletes módon visszavonultak. Az osztrák herceg nem volt jelen, mikor ezt elhatározták, mert a hegy másik oldalán harcolt a hitetlenek ellen és „hozzánk, kik a hegy tetején voltunk nem tudott könnyen felmászni” (et ad nos, qui in summitate montis eramus ascendere facili non valebat). (Ezek szerint a krónikáíró részt vett Tabor ostromában.) Nem volt ott a templomosok mestere sem, betegen Akkonban maradt. G. de Monte Acuto ispotályos mester azt javasolta, hogy a sereg egyik része menjen vissza a tábor őrzésére, a másik pedig foglalja el a várost, s kész volt ez utóbbiban részt venni. Ez rövid időn belül lehetségesnek látszott, mert az ostromhoz szükségeseket elő tudták teremteni. „Mások, különösen Tripolis grófja, azt állították, veszedelmes a seregét megosztani (...) Így a király és a gróf lejöttek a hegyről. Hogy miért hagyták abba az ostromot ilyen dicstelenül, nem tudjuk; de (...) Isten ítéletébe az emberi elme nem tud behatolni. Sok templomos és ispotályos és néhány világi harcos megsebesült a kereszties seregből, kevesen meg is haltak. Hisszük, hogy Krisztus Urunk magának tartotta fenn azt a dicsőséget, hogy néhány tanítványával a hegyre felment, hogy feltámadásának dicsőségét megmutassa.”¹⁶³

Jacobus de Vitriaco III. Honorius pápához írott levelében is tájékoztat e kereszties hadjáratról. Azt írja, hogy *állítólag* (ut dicunt) a (harmadik) kereszties hadjárat idején Akkont elfoglaló sereg nem volt hasonlítható ehhez, fegyverek, lovak és harcosok tekintetében. Haditanácsot tartottak, majd néhány nap múlva Damaszkuszig mentek, sok házat és kunyhót, sok szőlőt, olajültetvényt s mindenféle gyümölcsfát elpusztítottak, ahol tudtak ártottak a szaracénoknak, s néhányat közülük fogságba ejtve magukkal hozták. *De ebben a vállalkozásban több kereszties veszett el, mint ahány foglyot ejtettek.* Néhány nap múlva Tabor vára ellen mentek. Ostromgépek nélkül támadták meg és azonnal vissza is vonultak, pedig azt mondják, ha bátran tovább támadtak volna, könnyen bevehették volna a várat. De mint a nép mondja, e vállalkozásba, s az előzőbe is, a gonosz lélek (mala fides?) beleavatkozott.

A harmadik vállalkozás Belfor és Belmas (más néven Caesarea Philippi vára mellett) történt, ahol a keresztiesek sok bajt szenvedtek, sok lovuk, állatuk és emberük veszett el, ezután vissza tértek Akkonba. Megemlékezik a magyar király hazatér-

162 Chronica regia Coloniensis. Gombos 484–485.

163 *Jacobus de Vitriaco, Aconensis, deinde Tusculanus episcopus et cardinalis: Historia orientalis seu Historia Hierosolymitana.* Gombos 1218–1220.

réséről, ki szárazföldön vonult Akkontól Tripolisba, onnét Antiochiába, Konstantinápolyba majd hazájába.¹⁶⁴

A XIV. század első felében élő *Franciscus Pipinus Bononiensis domonkosrendi szerzetes* krónikájában leírja a három király Akkonban történt találkozását, kiemelve hogy rangban András király volt közöttük az első (sed primis omnium fuit Ungarorum rex). A sereg nem élvezte az égiek segítségét és kevés emlékezetre méltót cselekedett. A bajorokat elítéli, de külön kiemeli az osztrák herceget, aki „fuit princeps catholicus, qui per omnia laudabiliter militavit”.

A hadműveleteket a szokott módon adja elő. Megemlíti, hogy az első vállalkozásban észak felé nyomulásuk során Gelboe hegyei voltak jobbkezüik és egy mocsár a balkezüik felől. Betsana felé mentek, ahol a szaracénok táboroztak. A Tabor hegyéről való visszavonulás eldöntésénél nem volt jelen a hegy másik oldalán harcoló osztrák herceg és a templomos mester, ki betegsége miatt maradt vissza. Megemlíti, úgy tűnik Jacobus de Vitriaco nyomán, hogy a Tabor hegyi vállalkozásban sok templomos és ispotályos meg néhány világi harcos megsebesült és meghalt. (Vitriaconál a halottaknál szerepel a „pauci” szó, mely lényegesen megváltoztatja a mondat értelmét.) A krónika szerint az *első és második* vállalkozásban ejtették azokat a foglyokat, kiket az akkori püspök (Vitriaco Jakab) megkereszteltetett.¹⁶⁵

Egy *Ernoul* nevű francia lovag és később *Bernardus Thesaurarius S. Petri Corbeiensis* krónikájukban Tyrusi Vilmos krónikáját folytatják – francia nyelven. Címe: *Cronique sive Continuation de Guillaume de Tyr*. Ebben azt olvashatjuk, hogy a hadjárat legfőbb vezetője Magyarország királya volt, aki nagy sereget hozott. A hadi vállalkozások leírását Tabor ostromával kezdik és csak azt írják le. Szerintük a szultán nagy sereggel közeledett Tabor felé, ezért hagyták abba a keresztések az ostromot. A szultán fia ott akart megütközni a keresztésekkel, de atyja lebeszélte erről.¹⁶⁶

Vitus Arnpeckius, a freisingi püspök 1495 után elhunyt káplánja – régebbi krónikák alapján – szintén megemlékezik András király hadjáratáról. Előadja, hogy Andrást az egész kereszties sereg kapitányává és vezérévé választották és az osztrák herceggel együtt dicsőséges győzelmet aratott. (Ezt feltehetőleg a magyar krónikákból veszi, mert más krónikák nem szólnak dicső győzelemről.)¹⁶⁷

Az András király vezette kereszties seregről a kortársak nyilvánvalóan többet vártak, mint amennyit teljesített, s ez volt a véleménye a közeli utókornak is. Ezzel magyarázható, hogy több krónikában találunk e hadjáratról elítélő megjegyzéseket.

A *Róbert kanonok krónikájához Hugo kanonok által írott függelékben* azt olvashatjuk, hogy a magyar király, az osztrák herceg és a velük levő hatalmasok nagyon kevés eredménnyel jártak (nimis modicum hactenus profecerunt).¹⁶⁸

164 *Jacobus de Vitriaco*: Epistolae ad Honorium III. Papam. *Gombos* 1217–1218.; *Fejér* VII/1. 197–198.

165 *Franciscus Pipinus Bononiensis, frater ordinis Praedicatorum*: Liber de acquisitione Terrae sanctae. *Gombos* 949–951. *Gombos* megjegyzése: „quibusdam suppletis omissis totus ex natos fontibus compilatum est.” Ugyanez a szerző egy másik krónikájának töredékében is megemlékezik II. András kereszties hadjáratáról: *Gombos* 944.

166 *Ernoul*, écuyer de Balian seigneur d’Ibelinet Bernard le Trésorier (Bernardus Thesaurarius S. Petri Corbeiensis): *Chronique sive Continuation, de Guillaume de Tyr*. *Gombos* 911–912.

167 *Vitus Arnpeckius presbyter Landishutanus, capellanus Sixti episcopi Frisingensis*: *Chronicon Austriacum*. *Gombos* 2646.

168 *Robertus Canonicus S. Mariani Altissiodorensis, prior S. Mariae extra Muros*: *Chronicon* – 1211. Cum appendice auctore Hugone canonico S. Mariani Altissiodorensis ad a. 1228. complectens. *Gombos* 2059.

A *Continuatio Claustroneoburgensis II.*, amely az *Annales Austriae* része, kiemeli, hogy Lipót herceg a Szentföldre utazván hallatlanul rövid idő, 16 nap alatt kelt át a tengeren. II. Andrásról viszont azt írja, hogy 1218 elején nem csekély hadakkal otthagya Krisztus seregét s az év végére alig tudott megszégyenülve hazatérni.¹⁶⁹ Ugyanígy ír a *Continuatio Claustroneoburgensis III. A 1142–1233* is.¹⁷⁰ A *Sächsische Weltchronik* szerint II. Frigyes császár uralma idején a magyar király a tengeren túlról bűnösen és szégyenletesen hazatért.¹⁷¹ Ezt a nézetet veszi át a *Historia imperatorum* szerzője, aki egész szövegét az előbbi krónikából veszi.¹⁷² Hasonló véleménye van az 1327-ig vezetett *Chronicon Austriacum*nak: majdnem szóról szóra ugyanezt írja, mint a *Continuatio Claustroneoburgensis II. és III.*¹⁷³

Az 1354-ben elhunyt *Andreas Dandolo* velencei doge krónikájában azt írja, hogy a jeruzsálemi, a magyar és a ciprusi király, valamint az osztrák és a bajor herceg, kikkel a jeruzsálemi pátriárka is a hitetlenek ellen vonult, semmi dicséretreméltót nem cselekedett.¹⁷⁴

Gobelinus Persona 1418-ig vezetett krónikájában azt olvashatjuk, hogy a magyar király, akit ő Pernus-nek (!) nevez, elment a Szentföldre, ott semmi vitézi tettet nem hajtott végre és szégyenkezve (cum pudore) tért vissza. Lipót osztrák herceg viszont ugyanott dicséretes módon viselkedett.¹⁷⁵

Az 1372-ig vezetett *Magdeburger Schöppen-Chronik* szerint is a magyar király megszégyenülve (mit schanden) tért haza.¹⁷⁶

Hermannus Cornensis lübecki domonkos rendi szerzetes 1435-ig vezetett krónikájában,¹⁷⁷ 1222-re teszi a szóban forgó keresztes hadjáratot s egy *Vincentius in Speculo* nevű krónikásra hivatkozva azt írja, hogy a három király és a két herceg a lovagrendek csapataival együtt Damietta ellen vonult, s csak aztán írja le a keresztesek első, észak felé irányuló vállalkozását. Ezután András király, a keresztes sereg nagy kárára, hazatért.

Bár ezek a krónikák nagyrészt egymástól veszik át a magyar király elítélését, azt kell gondolnunk, hogy András eltávozása rossz benyomást keltett a korabeli közvéleményben, amit megerősíthetett az a körülmény is, hogy a jeruzsálemi pátriárka kiközösítette a magyar királyt.

II. András keresztes hadjáratáról még számos krónika megemlékezik, de ezek részben a korábbiaktól átvett adatokat közlik, részben nagyon keveset mondanak.¹⁷⁸

169 *Continuatio Claustroneoburgensis II. A. 1142–1224. Pars Annalium Austriae. Gombos 762.*

170 *Continuatio Claustroneoburgensis III. A. 1142–1233. Pars Annalium Austriae. Gombos 764.*

171 *Sächsische Weltchronik* – 1248. *Gombos 2105.* „mit sunden unde mit schanden.”

172 *Historia imperatorum a Carolo Magno ad Fridericum II. imperatorem speciatim ad a. 1235. Gombos 1182.* „Sed cum peccato et scandalo maximo in terram suam est reversus.”

173 *Chronicon Austriacum* anonyimi ab. a. 852–1237. *Gombos 505.*

174 *Andreas Dandolo Venetorum dux: Chronicon Venetum, a pontificatu sancti Marci ad annum 1339, 1342. Gombos 64.*

175 *Gobelinus Persona decanus Bilfeldensis et officialis Paderbornensis: Cosmodromium, hoc est chronicon universale complectens res ecclesiae et reipublicae ab orbe condito usque ad, a. Chr. 1418. Gombos 1067.*

176 *Die Magdeburger Schöppen-Chronik. Gombos 853.*

177 *Hermannus Cornerius frater ordinis Praedicatorum Lübeckae: Chronica novella usque ad a. 1435 deducta.*

178 *Marino Sanudo senior dictus Torsello Venetus patricius: Historia Hierosolymitana. Gombos 1558* – *Die jüngere Hochmeister-kronik. Gombos 850–851.* – *Detmar-Chronik III. Lübeckische Chronik. Gombos 847–848.* – *Vita Honorii papae auctore Bernardo Guidone ord. Praed. episcopo Lodevensi. Gombos 2443.* – *Vincentius Bellovacensis ordinis Praedicatorum in Roymont: Speculum historiale. Gombos 2286.* – *Thomas Ebendorferus de Haselbach: De regno*

II. András keresztes szövetségesei számára váratlanul indult útnak hazafelé sógoraival, Ottó meráni herceggel. Egbert bambergi püspökkel, s a ciprusi királlyal együtt. Pénze már nem igen volt, többek között ereklyék vásárlására költötte, Gizella királynénak a veszprémi püspökségtől kölcsönkért koronáját is eladta 140 márkáért. Úgy gondolta, már eleget küzdött a Szentföldön, s a ciprusi király társaságában 1218 január elején indult útnak. Mint *Pauler Gy.* leírta, nem gondolt a jeruzsálemi pátriárka által kimondott egyházi átokkal sem. Szárazföldön haladt Tripolisz és Antiochia felé. Út közben diplomáciai kapcsolatokat épített ki. Hétéves fiát, Andrást eljegyezte a Bagratida örmény király, II. Leó leányával. Leó azt is megígérte, hogy halála után vejét és leányát fogja illetni a kis királyság, mely Ciprus szigetével szemben a Taurus útjában 16 napi járőföld hosszúságban és 2 napi járőföld szélességben terült el. Azután békében átvonult az ikoniumi szultán birodalmán. Nikaiában megállt, Laszkarisz Tódor „kis görög birodalmában”, mely általában ellenséges volt a latin császársággal, bár ez időben éppen „jóban volt vele”, mert Tódor nőül vette Courtenay Péter latin császár leányát, II. András sógornőjét. Tódor leányát, Máriát András király eljegyezte Béla fiának, s magával is vitte. Ez maradandó eredményekkel járó döntés volt, mert Mária valóban Béla felesége lett.

Bulgáriában II. (Asen) Iván fejedelem eljegyezte András legidősebb leányát, Máriát, aki akkor talán ha 13 éves volt. Timovóba már követek jöttek András elé. Hazatérte után Benedek, a királyné kancellárja összehívta a főpapokat, s a király a Szentföldről hozott ereklyéket azok között osztotta szét, melyek főpapjai elébe jöttek. Megjutalmazta az ország kormányzásával megbízott, de elűzött és eddig külföldön élő János esztergomi érseket, s az esztergomi káptalant, az őt támogató Pontius templomos mestert. Annyira kimerült András pénztára, hogy Atyusz or-

Hungariae. *Gombos* 2220. – Thomas Ebendorfenus de Haselbach: Chronicon Austriacum. *Gombos* 2208–2209. Ez a krónika is szégyenletesnek nevezi András király hazatérését. – Rogerius de Wendover: Chronica sive liber qui dicitur Flores historiarum. Ab. orbe condito 1235. *Gombos* 2091. – Praeclara Francorum facinora veriaque ipsorum certamine. *Gombos* 1988. – Paltrannus seu Vanzo consul Viennensis: Chronicon Austriacum. *Gombos* 1957. – Jacob von Königshofen: Chronik. *Gombos* 1212. – Henricus de Heimburg: Annales sive Cronica Bohemorum. *Gombos* 1131. – Hermannus Altahensis abbas: Annales. *Gombos* 1146. – Detmar-Chronik I. Lübeckische Chronik. *Gombos* 846. – Continuatio Stirensis Imaginis Mundi Honorii Augustodunensis. *Gombos* 781. 1210-re teszi András keresztes hadjáratát. – Continuatio Chronicae Magni presbyteri Reicherspergensis. *Gombos* 758. – Continuatio Annalium Rotomagensium. *Gombos* 756. – Continuatio Admontensis. Pars Annalium Historiae. *Gombos* 752. – Chronicon Salisburgense. Pars Annalium Austriae. *Gombos* 677. – Chronicon Osterhoviense. *Gombos* 590. – Chronicon Moguntium. *Gombos* 585–586. – Chronicon Belgicum magnum. *Gombos* 525. – Chronica S. Petri Erfordensis moderna. *Gombos* 471–472. – Anonymi Leobensis: Chronicon. *Gombos* 268., 269. 1219 elejére teszi a magyar király hazatérését. – Anonymi coenobitae Zvetlensis: Chronicon. *Gombos* 259. – Annales SS, Udalrici et Afrae Augustenses. *Gombos* 206. – Annales S. Stephani Frisingensis. *Gombos* 204. – Annales Reinhardtsbrunnenses. *Gombos* 191–192. – Annales Argentinenses maiores. Annales Marbacenses. *Gombos* 153. – Annales Gotwicenses. Pars Annalium Austriae. *Gombos* 135. – Annales Frisacenses. *Gombos* 131. – Annales de Dunstapha. *Gombos* 123. A krónikás szerint, akiről *Gombos* megjegyzi, hogy nem jól érti forrásait, a magyar király jelen volt Damietta ostrománál. – Annales Colmarienses minores. *Gombos* 118. – Annales canonici Sambiensis (Prussia). *Gombos* 115. – Amalricus Augerius de Biterris: Chronicon pontificum. *Gombos* 57. – Theodorus Engelhusius: Chronicon. *Gombos* 2192., Szerinte ugyanabban a hadjáratban vett részt Frigyes császár, Lajos, Szent Erzsébet férje, a magyar és a ciprusi király, a bajor és az osztrák herceg. – Albericus monachus Trium Fontium ordinis Cisterciensis. Chronicon. *Gombos* 31. – Reinerus monachus. S. Jacobi Leodiensis: Continuatio sive Annalium Lamberti Parvi. *Gombos* 2041. Az 1219-es évre teszi András király hazatérését. – Ptolemaeus Lucensis: Historia ecclesiastica. *Gombos* 2007. Ez a krónika pozitívan értékeli az ötödik keresztes hadjáratot. Szerinte a magyar király és az osztrák herceg nem csak vitézül harcoltak a szaracénok ellen, de el is foglalták Damiettát és visszaszerezték a kereszteseknek egész földjét, mint Vincentius írja. De a következő évben a szaracénok visszavették Damiettát. – Marino Sanudo iunior, Leonardi filius, patricius Venetus: De vite dei dogi. *Gombos* 1554. Megemlíti, hogy a magyar király semmit sem tudott elérni. – Aventinus: Annales Boiorum. *Gombos* 380.

szágbírótól vett fel kölcsönbe 200 márka ezüstöt. Mikor Honorius pápához követeket küldött, hogy a Szentföldről való gyors távozását kimentse, a szokásos ajándékokra sem volt pénze. Azzal mentette magát, hogy rossz híreket hallott hazulról azért tért vissza. A pápa elfogadta e mentséget.¹⁷⁹

Hóman Bálint hangsúlyozza, hogy András király hadjárata kudarcba fulladt. Egész hadviselése, hazafelé vezető útjának látogatásai melyeket a történeti irodalom céltalan időfecsérlésnek tartott határozott politikai célt szolgált: a bizánci császári koronát akarta elnyerni. Már Magyarországon értesült a pápától, hogy apósát, Courtenay Péter császárt elfogták a Szentföldön, halálát is megtudta. Úgy vélte, anyósa és nővére rokonai támogatásával elérheti a császári trónt. Seregét, melyet eredetileg a császári méltóság elnyerése érdekében hívtott hadba, tudatosan kímélte meg, hogy hadereje harckészségét fenntarhassa. Hóman, felsorolva a hazatérő király útjának állomásait, megemlíti, hogy az ikoniumi szultánnak, aki hajlandónak mutatkozott a megkeresztelkedésre, egyik unokahúgát ígérte el. Politikája hibásnak bizonyult. Ha a Szentföldön jelentéktelen portyázások helyett komoly harcba kezd, s valamilyen kis eredményt elér, tekintélye nagymértékben emelkedett volna, diplomáciai lépései is komolyabb megítélésre tarthattak volna számot. Így tekintélye inkább megfogyatkozott. Hadjáratahoz a Szentföldön nagy reményeket fűztek, a komoly harcoktól való tartózkodásában gyengeséget láttak. Még nagyobb baj volt, hogy kétes magatartásával elidegenítette magától a pápát is, akitől elsősorban függött a latin császári trón betöltése. Nagyot akart, de nem találta meg a nagy koncepcióhoz mért eszközöket, s ezzel elvesztette a játszmát.¹⁸⁰

Az újabb magyar szerzők közül *Kristó Gyula* úgy gondolja, hogy András király hazatérése során ötletszerű, alkalmoszülte dinasztikus terveit szövögette. Megemlíti, hogy Nikaiában rátámadtak nagybátyja (III. Béla száműzött öccse) Géza – újabb nevén Joannész fiai.¹⁸¹

Sziűcs Jenő szerint a Képes Krónikában Ákos mester hosszú fejezetet szentel II. András jeruzsálemi vállalkozásának, közölve, hogy visszatértekor „országát szerencsés állapotban (in prospero statu) találta”. A valóságban a király tökéletes káoszban találta országát 1218 végén. A „prosperitást” a király birtokpolitikáját élvező nagybirtokosok élték át.¹⁸²

Vajay Szabolcs viszont rendkívül koncepciózusnak tartja II. András külpolitikáját, benne kereszties hadjáratait. Rendkívül lendületes, élvezetes stílusban megírta, ahogy manapság mondani szokás „nagyívű” tanulmányában, mely csak mellékesen foglalkozik II. Andrással ezeket a sorokat olvashatjuk: „A magyar keresztieshadat azonban eleddig úgy tudtuk – nem kísérte siker. Endre király többet mulatozott, semmint hadakozott, magára is vonva Csák Ugrin érsek méltó haragját. Kiderül abból, hogy az érsek az elvek embere volt, de – mint az oly sokszor előfordult – elveinek hatalmas fájától nem látta meg a tények erdejét. Ezek a tények éppen Endre király roszszállóan fedett mulatozásaiból világlanak ki. Lássuk tehát, hol is voltak ennek stációi? Először is Konstantinápolyban, ahol az özvegy Endre király eljegyezte a gyer-

179 *Pauler Gy.* i. m. II. k., 66–71. o.

180 *Hóman Bálint:* i. m. I. k., 443–445. o.

181 *Kristó Gyula:* in MT I. k., 1309. o. – *Uő.:* Az Árpád-kor háborúi. Budapest, 1986. 704. o. – *Kristó Gyula–Makl Ferenc:* Az Árpád-házi uralkodók. Budapest, 1988. 249. o.

182 *Sziűcs Jenő:* Az utolsó Árpádok. Budapest, 1993. 144–145. o.

mektelen latin császár testvérénjét, Courtenay Jolantát, a feudális jog értelmében, a császári cím továbbörökítő várományosát. Kevéssel utána újdonsült sógorának legádázabb ellenfelénél a niceai görög császárnál mulatozik, elmátkásítva annak leányát, Máriát, tulajdon örökösével, Béla herceggel. Utóbb a ciliciai Örményországba megy, amelynek uralkodója keresztény ugyan, de monofizita eretnek lévén, az orthodox görögökkel való ellentéte olyan fokú, hogy a tarsusi udvar kapcsolata szinte nyájásabb az iconiumi szultánnal, mint a niceai bazileusszal. Az örmény király egyetlen leányát és örökösét Zabélt a mulatozó magyar király rögtön el is jegyzi másodszülött fiával, Endre herceggel. Így ér végül a magyar had a Szentföldre, amelynek utolsó jelentősebb fejedelme, az antiochiai herceg Endre királynak anyja jussán elsőfokú unokatestvére. Ő tájékoztatja és veszi rá a királyt, hogy csínján bánjon a mamelukokkal, hiszen balsiker esetén a magyarok hazamennek, de a felbőszített pogány itt marad Antiochia nyakán. Endre tehát csak sétát tesz a Jordánparton, és tessék-lássék körülstromolja a Tábor-hegyet. Ezek után pedig szépen hazatér. »Eredménytelenül« fűzi hozzá a XIX. századi pozitivisták történetírás szigora. A külpolitikai eredmények maximumával – állíthatjuk ma. A három vetélkedő keleti erőgócponthoz, Niceához, Tarsushoz és Konstantinápolyhoz egyképpen családi kapocs fűzi, ahol elvben a latin császári címnek is várományosa. Az örmény királyság révén jó a kapcsolat Iconiummal, Antiochiai Rajmund révén pedig a mamelukokkal, akik három évtizede békét is hagynak a kereszties utódok parti sávjának. Eladdig pedig Endrének éppen csak ki kellene várnia, hogy Konstantinápoly impériuma megüresedjen, s császári jogigényének érvényt szerezhesen, valóra váltva így azt, ami atyja és Komnénosz Manuel viszonylatában oly tragikusan megghiúsult: a Kárpátoktól a Taurusig terjedő magyar–görög perszonaluniót, melynek államszerkezetére már készen adott a keret, az Archiregnum Hungaricum működő sémája.»

„Az hogy végül is Keleten a dolgok nem úgy alakultak, amint azt szándékolták, messze nem Endre elképzelésén múlt, s az így annak helyes voltán mit sem csorbíthat. A pápa sem értette meg jobban a magyar király motivációját, mint Ugrin érsek, és a »tessék-lássék keresztieshad« feletti szent dühében Endre helyett a közismerten hibbant Courtenay Róbertet jelölte latin császárnak, megpecsételve ezáltal a konstantinápolyi kereszties állam sorsát.»¹⁸³

Vajay tanulmánya, illetőleg annak a magyar kereszties hadjárattal s a magyar király politikai terveivel foglalkozó része (hiszen a tanulmány II. András Jolánta nevű leányának, Hódító Jakab aragón királlyal kötött házassága alkalmából vele együtt Aragóniába költözött magyar vitézeiről szól) igen súlyos problémákat vet fel.

Hogy egy politikai elképzelés kudarc esetén ezt az elképzelést mennyire lehet nagyszabásúnak nevezni – felfogás dolga. A történeti kronológia, az időrendi tiszteletben tartása, vagy önkényes megváltoztatása azonban nem.

Vajay szerint a magyar király *először* eljegyezte a gyermektelen latin császár nénjét, Courtenay Jolantát. Ez valóban megtörtént, még 1215-ben. *Utána* Béla fia számára feleségül nyeri Laszkarisz Máriát, azután az örmény király leányát jegyzi el másodszülött fiával, s ezután ér a Szentföldre, ahol külpolitikai céljai érdekében „tessék-lássék” háborút folytat, s ennek jóvoltából a mamelukok három évtizedre

183 *Vajay Szabolcs*: *Dominae reginae milites. Árpád-házi Jolánta magyarjai Valencia visszavétele idején*. In: *Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok. Mályusz Elemér Emlékkönyv*. Budapest, 1984. 399–401. o.

nem bántják a keresztes államokat. András király valóban járt a nikaiai és a tarsusi udvarban, s ott valóban létrehozta az említett családi kapcsolatokat, de e két látogatása keresztes hadjárata *után* történt. A király közismert módon, Spalatóban hajóra szállva utazott a Szentföldre, s *visszafelé vezető útján* látogatott el előbb az örmény, azután a nikaiai udvarba (és nem megfordítva, mint Vajay írja).

Hogy a jönevű történész miért zavarta össze az időrendet, rejtély. Hibás kronológiája egész tudományos elméletét értéktelenné teszi.

A külföldi szerzők közül érdekesnek mondható *J. F. Michaud* meglehetősen réggen (1841) megjelent művének álláspontja. Szerinte a magyar király kezdett nem bízni a hadjárat sikerében, s három havi ott tartózkodás után úgy vélte, fogadalmát teljesítette, s elhatározta, hogy hazamegy. A Nyugat csodálkozott, hogy András király elhagyta zilált helyzetben lévő országát, de nem kevésbé, mikor hirtelen hazatért. Hogy nem mondassák róla: elhagyta Krisztus ügyét, *serege felét hátrahagyta*, és átadta a jeruzsálemi királynak. Palmára hivatkozva, írja Michaud: a hadjárat annyira kimerítette Magyarországot, hogy száz év is kellett, még régi erejét visszanyerte. Mások szerint fiai annyira elidegenedtek tőle, hogy visszatérte nem okozott örömet, s nehezen talált néhány főpapot, kik örvendtek volna visszatértén. András úgy vélte, az ereklyék elegendők lesznek országa rendbehozatalára. Tévedett. Megindult Magyarország hanyatlása.¹⁸⁴

András király keresztes hadjáratával kapcsolatos intézkedései egy részének a ránk maradt oklevelekben és levelekben is nyoma maradt. Egyik 1217. évi oklevele szerint a Szentföldre történő indulása előtt a vele együtt szintén a Szentföldre induló Péter püspök kérésére, főleg a püspöknek a Joles királynénak Konstantinápolyban jártában tett szolgálataiért, a vasvári Szent Mihály egyház népeinek és hospeseinek védelmével Poth nádor mosoni ispánt bízta meg. Összeírja a vasvári egyház javait s birtokait, ezek határainak megjelölésével.¹⁸⁵

II. András szentföldi tapasztalatai alapján igen sokra becsülte az ispotályos rend tevékenységét és gazdagon megadományozta őket, amiről több, még 1217-ben, a Szentföldön kelt oklevélből értesülünk. Ezek egyike szerint II. András, miután tapasztalta a Szentföldön a János-vitézek áldásos működését, mesterüknek Guarinus de Monte Acutónak s rendtársának adja a Babóth nevű soproni kapu vámját, valamint a királyi pásztoroknak a Dráva és Curgó közt elterülő földjét a Drávaig, továbbá szabad sóárusítást engedélyez nekik, s azt a kiváltságot, hogy népeik felett csak a király által kirendelt bíró bíraskodhatik; népeik mentesek a szállásadás, szabad dénár, nehezék, s minden más adó fizetése alól.¹⁸⁶

Egy másik oklevél szerint II. Andrást guarinus de Monte Acuto és rendtársai szívesen fogadták és ő, látván a Szentföldön a János-vitézek tevékeny és áldásos működését, a szalacsi királyi sójövedelemből évenként húsvétkor fizetendő 500 márkát rendel számukra, s megparancsolja a szalacsi sótiszteknak, hogy az összeg kifizetését el ne mulasszák. Hozzáteszi, hogy az adomány a kíséretében lévő főurak: Péter győri és Tamás választott egrí püspöknek, Dénes tárnokmesternek és ujbáryi ispánnak, (Bors fia) Miklós ispánnak, Smaragdnek, Moysnak (Gyula testvérének), Rátholt

184 *Joseph-François Michaud*: i. m. VI. k., 50–51. o.

185 ÁUO VI. 383., Reg. Arp. 322.

186 1217. *Theiner* I. 16., Reg. Arp. 328.

és Sebes ispánnak (Tamás fiának), Demeter semescalcusnak és László marescalcusnak a tanácsával történt.¹⁸⁷ Az oklevélből megtudjuk, kik voltak a fontosabb főurak a hadjárat során a király környezetében. Egy másik, 1217-ben Mangatnál kelt oklevélben a király, miután látta a János-lovagok áldásos működését, Akkonban, Krakban és Margatban, a margati várban tartózkodó ispotályosoknak a szalacsi sójövedelemből évente húsvétkor fizetendő 700 ezüst márkát rendelt.¹⁸⁸

András király bőkezűségének még ez sem volt elegendő. A Krak várában lévő János-vitézeknek, hol őt Raymundus de Pignano akkori várnagy s más lovagok szívesen fogadták, főurainak tanácsára a szalacsi sójövedelemből évenként húsvétkor fizetendő 100 ezüst márkát rendelt, 60-at a várnagynak, 40-et a szerzetes lovagoknak, megemlítve ezek érdemes munkálkodását.¹⁸⁹

Annak nincs nyoma, hogy II. András rokonszenvét és elismerését a Szentföldön a másik nagy lovagrend, a templomosok rendje is ilyen nagy mértékben kivívta volna. A templomosok magyarországi mesterét azonban hazatérte után a keresztes hadjárat idején a királynak oda- és visszautazásakor, s a Joles királynénak tett szolgálataiért birtokadománnyal jutalmazta meg.¹⁹⁰

A keresztes hadjáratok során sokat szenvedett János esztergomi érseknek, kire távolléte idején az ország kormányát bízta, s akit a garázdálkodó urak üldöztek, sőt száműztek, valamint a kárt szenvedett esztergomi kanonokoknak birtokadományt ad.¹⁹¹

Figyelemreméltó levelet írt András király 1219-ben III. Honorius pápának. Ebben előadja, hogy III. Ince és III. Honorius pápák sürgetésére keresztes hadjáratot vezetett, melyből hazatérve olyan rendetlenséget talált az országban, hogy ennek leküzdésére 15 év sem lesz elég. Kéri, hogy a pápa sújtsa egyházi büntetéssel a rendetlenség előidézőit, s járuljon hozzá a király gyermekeinek Leó örmény király leányával, Ladkaris Tódor nikaiai császár leányával s Asen bolgár cárral történő házasságához, sőt (ami nehezebb eset), adja beleegyezését ahhoz, hogy a király egyik unokahúgát esetleg az ikoniumi szultánhoz adja feleségül. Arra is kéri, hogy bízta meg az ispotályosokat Örményországba küldött fiának védelmével.¹⁹² A levélből megismerjük a király dinasztikus kapcsolatokat kereső politikáját. A nagy rendetlenség említése valós helyzetet takar, de rendkívül erős hangsúlyozása feltehetőleg azzal is összefügg, hogy a pápa nem volt elégedett András király szentföldi „teljesítményével”, s ezt ő a hazai rendetlenség hangsúlyozásával igyekezett magyarázni, annál is inkább, mert hazaindulásakor is ezt említette, mint távozásának okát, nem törődve a jeruzsálemi pátriárka kiközösítésével.

Szentföldi útjával kapcsolatban a királynak több birtokügyet kellett elintéznie. Oslu ispán fiainak: Beludnak és Oslunak még a Szentföldre indulása idején a királyi

187 1217. *Theiner* I. 14., Reg. Arp. 329.

188 1217. Margatnál. *Theiner* I. 15., Reg. Arp. 330.

189 1217. *Theiner* I. 17., Reg. Arp. 331.

190 1219. *ÁUO* XI. 154., Reg. Arp. 353.

191 1219. *Mon. Strig.* I. 22., Reg. Arp. 354.

192 1219. *Theiner* I. 20., (1219) Reg. Arp. 355.

udvarnokok bizonyos földjét adományozta, de azt az udvarnoki földek visszavételekor újra elvette tőlük; végül a soproni vár két faluját adományozta nekik.¹⁹³

A Szentföldről visszatérő király természetesen pénzsűkében volt, az Ochuz bántól 200 márkát kölcsönzött. Ennek fejében visszaadta a bánnak azt a zágrábi egyháznak adományozott földet, melyet III. Béla király Ochuz atyjától, idősb Ochuztól elvéve adott a nevezett egyháznak.¹⁹⁴ II. András 8 ekényi földet adományozott a Ják nembeli, Ják faluban lakó Topoz, Ják, Ebad, Thuna, Gergely és Pousa szervienseknek, kik Belsei nevű rokonukat a királlyal a tengerentúlra küldték, a király visszajövelekor pedig elébe küldték Gergelyt és Pousát Tirnovóba.¹⁹⁵ E szerviensek nem lehettek vagyonosak, mert heten összeállva tudták csak rokonukat a keresztes hadjáratba küldeni (azaz felfegyverezni és felszerelni), és *heten összesen* kaptak ezen érdemükért nyolc ekényi földet. II. András egy másik okleveléből kiderül, hogy az előbbi oklevélben szereplő Pousa „Görögországba” ment a hazatérő király elé, ott fogságot szenvedett, s ezért – úgy látszik – szervienstársaitól külön is birtokadományban részesült, melyről az oklevél közelebbit nem közöl.¹⁹⁶

Mint egy 1219-es oklevélből tudjuk, a király János esztergomi érseknek és kano-nokjainak a távolléte idején elviselt szenvedéseikért és káraiért birtokadományt adott.¹⁹⁷ Egy 1221-es oklevélben ugyanezeknek az elszenvedett károk pótlása fejében sóvámjövédelmet adományozott.¹⁹⁸

Hogy név szerint kik vettek részt II. András keresztes hadjáratában, részben tudjuk; hogy az ismertek mellett más résztvevők személye is a napvilágra kerül-e, lehetséges, bár nem nagyon valószínű.¹⁹⁹

Mint tudjuk az ötödik keresztes háború nem fejeződött be II. András hazatérésével. Ezután következett a keresztesek Damietta bevételére, Egyiptom ellen indított sikertelen háborúja. II. András keresztesei közül néhányan a Szentföldön maradtak, s ebben is részt vettek.

Ezek közé tartozott Tamás egri püspök, ki még kancellár és fehérvári prépost korában tett keresztes fogadalmat, s a király a következő évi zsinatról való felmentését kérte, Kalán pécsi és Péter győri püspökkel együtt; Tamás egri és Péter győri püspök 1217 májusának utolsó napján kelt útra András királlyal együtt és augusztus 23-án érkezett Spalatóba. Tamás püspök kevesellhette II. András többek által bíralt rövid szentföldi tartózkodását, s nem tért vele haza 1218 január elején, hanem csak ugyanazon év szeptemberében indult vissza, haza is érkezett, s később esztergomi érsek lett.²⁰⁰

193 1220. ÁUO XI. 157., Reg. Arp. 358.

194 1221. *Fejér* III/1. 320., Reg. Arp. 365.

195 1221. *Fejér* III/1. 329., Reg. Arp. 370.

196 1222. *Fejér* III/1. 368., Reg. Arp. 382.

197 L. a 191. jegyzetet.

198 1221. Mon. Strig. I. 277., Reg. Arp. 373.

199 Ismert résztvevők pl. Szák nembeli Barcfia Miklós: *Theiner* I. 14–15. Csák nembeli ugodi Demeter: *Pautler Gy.*: i. m. II. k., 77. o.

200 Nem esett el Damietta előtt, mint *Oliverius scholasticus Colonensis* Historia Damiatina c. krónikájában állítja. (*Gombos* 1746–1747.)

A királlyal a Szentföldre vonult Péter püspök sorsát nem ismerjük. Kétségtelen, hogy a Szentföldön halt meg, de nem biztos, hogy hazatért-e, újra visszatért és akkor esett el, vagy haza sem tért közben?

Több forrás említi, hogy Damietta ostroma alkalmából 1219-ben két magyar püspök esett el. *Pauler Gyula* úgy véli, hogy ezek Péter győri és Simon váradi püspökök lehetnek, akik közül Péter 1219-ben már másodszer járt a Szentföldön, Simon pedig akkor ment ki először. Ezt azzal indokolja, hogy 1219-ben csak a győri és a váradi püspöki székben találunk új püspököket.²⁰¹

VIII.

1.

A szó szűkebb értelmezése szerinti, tehát 1291-ig tartó keresztes háborúkban a továbbiakban – ismereteink szerint – nem vettek részt magyarok. Magyarország szempontjából a keresztes hadjáratok – a jelek szerint – befejeződtek. Ezt azonban a kortársak nem tudták, a források tanúsága szerint többen még hosszú ideig készültek a keresztes vállalkozásokra, s a pápák is igyekeztek tovább szervezni hadjáratokat, és segíteni a még folyamatban lévőket. Semmi esetre sem gondolták, hogy II. András 1217–18-as keresztes hadjárata volt az első és utolsó magyar keresztes hadjárat.

1222-ben III. Honorius pápa R-t, a magyar király káplánját, mint keresztet, javaival a Szentszék védelmébe fogadta.²⁰² Nem tudjuk ki volt R káplán és járt-e a Szentföldön, vagy csak keresztes fogadalmat tett. Ugyanebben az évben III. Honorius N. soproni comest mint keresztet fogadta a Szentszék védelmébe. Ez ügyben értesítette a kalocsai érseket és a csanádi püspököt. „Cum igitur zelo fides et devotionis accensus, affixo tuis humeris signo crucis proposueris in terre sancte subsidium proficisci.” Eszerint N. comes még ezután akart a Szentföldre indulni.²⁰³

Az 1220-as évek derekán úgy tűnt, újra indulnak magyar keresztetek a Szentföldre, mégpedig II. Frigyes német-római császár szövetségében. 1220-ban Frigyes megígérte III. Honorius pápának, hogy a következő évben keresztes hadjáratot indít. Honorius – elődjével III. Incével és utódaival, IX. Gergellyel és IV. Incével ellentétben – szelídlelkű és békülékeny természetű volt, s az ötödik keresztes hadjárat kudarca után teljesen II. Frigyes segítségére volt utalva. Frigyes többször megígérte Honoriusnak, hogy keresztes hadjáratot indít, de ez Honorius életében (1227-ben halt meg) nem következett be.²⁰⁴ Már 1224-ben úgy nyilatkozott, hogy háborút indít a Szentföld felszabadítására. A pápa arra buzdította a német fejedelmek mellett

201 *Borosy András*: i. m. (HK 1987) 210. o. – Ugyanitt I. a vonatkozó irodalmat és krónikákat.

202 1222. ápr. 30. *Theiner* I. 33.

203 1222. dec. 19. *Theiner* I. 36.

204 *Johannes Haller-Heinrich Dammnbauer*: Von den Karolingern zu den Staufern. Die altdeutsche Kaiserzeit (900–1250). Berlin, 1970. 133. o. – *Theodor Schieffer*: die deutsche Kaiserzeit. (950–1250). Frankfurt/M–Berlin–Wien, 1973. 119. o.

a magyar királyt s a magyar főurakat is, hogy csatlakozzanak hozzá.²⁰⁵ A hadjáratból nem lett semmi.

1227 januárjában Honorius pápa újra reménykedhetett abban, hogy Frigyes császár kereszties hadjáratot fog vezetni. Ez ügyben levelet írt II. Andrásnak, egy másikat a kalocsai érseknek. A magyar királynak s egyúttal a magyar főpapoknak, comeseknek és báróknak írott levélben felszólítja őket, hogy a császárral együtt induljanak a Szentföld felszabadítására. András király esetében a levél arra hivatkozik, hogy ő már járt a Szentföldön, mint kereszties vezér, és ismeri az ottani hadakozás módját. A levél szerint a császár folyó év augusztusában fog az országon átvonulni.²⁰⁶ A magyarok közül többen már felvették a keresztet, de ne csak ezek menjenek, hanem mások is, akik még elszánják magukat. Külön levélben szólította fel Honorius pápa a kalocsai érseket, hogy hirdesse ki a keresztet provinciájában és támogassa az augusztusban átvonuló keresztieseket.

A levél szerint a császár méltó módon készült fel. A hadjáratához sok hajót és más szükséges dolgot készített elő. Ez a hadjárat is elmaradt.²⁰⁷

Hazánkban ezután is tettek egyesek kereszties fogadalmat. IX. Gergely pápa 1231-ben felmentette az esztergomi érseket kereszties fogadalma alól, mert apostoli legátusnak nevezte ki a kunok és brodnikok országába.²⁰⁸

A kereszties fogadalmat a pápa rendelkezésére meg is lehetett változtatni, a Szentföld felszabadítására tett intézkedéseket más célra is lehetett fordítani. IX. Gergely 1231-ben levelet írt az esztergomi érseknek, melyben felszólította, hogy mivel értesülése szerint a konstantinápolyi latin császárságot (Imperium Romanie) annyira fenyegeti az ellenség, hogy ha nem kap segítséget, végső veszedelemre jut, hasznosabb lenne, ha a Magyarországon kereszties fogadalmat tett személyek a Szentföld helyett a latin császárság segítségére siemének, ezért a győri és az egri püspök, Dénes camerarius, a nádorispán és fivére Miklós, Miklós mester, Caius (?) ispán, Benedek, Philippenus (?), Saodonus, Buzád ispánok és Fanukelicus (?) ispán fogadalmukat Szentföld helyett inkább a latin császárság megsegítésére fordítsák. Ha személyesen nem tudnak hadba vonulni, azokkal a költségekkel, melyeket a kereszties hadjáratra fordítottak volna, váltsák meg fogadalmukat, ezzel segítve a nevezett császárságot.²⁰⁹ Közben a latin császárság helyzete megszilárdult, ezért 1232. januárjában IX. Gergely a császárság segítségére induló 300 magyar kereszties vitéz feladatát a győri püspök döntésére bízta, mehetnek a Szentföldre, vagy a latin császárság segítségére, de kereszties fogadalmukat teljesíteniük kell.²¹⁰ Eszerint ez időben még eleven kereszties mozgalom létezett Magyarországon s többszáz fegyverest

205 1224. márc. 5. *Theimer* I. 46–48.

206 1227. jan. 11. *Theimer* I. 71. „vos ad ipsius terre sanctae subsidium preparatis, quod illi, qui iam crucis susceperunt signaculum et alii quibus id divina gratia suspirabit, in instanti Augusto, quo generale passagium est indictum una cum ipso imperatore, Deo duce, valeant transfretare... In. e. m. A. Illustr. Regi Ungarie usque instaurare, te qui ab olim suscepto crucis signaculo illi militare novisti, qui pro te, in crucis patibulo militavit, rogamus, monemus et hortamus attente, ac per aspersionem sanguinis Jesu Christi nichilominus exhortantes, quatinus taliter preparare te studias quod in instanti Augusta, anno generale passagium est, indictum, habeas, Deo duce feliciter transfretare recepturus ex hoc gratiam in presenti et gloriam in futuro.”

207 1227. jan. 11. *Theimer* I. 70. „Imperator ad transfretandum et instanti Augusto magnifice, prout Imperialem decet excellentiam, se accingat multitudine navium et alia, que tanto negatio congruunt, studiosissimo preparando.”

208 1231. febr. 27. *Theimer* I. 93.

209 1231. máj. 9. *Theimer* I. 97.

210 1231. jan. 12. *Theimer* I. 102–103.

lehetett a Szentföld segítségére küldeni. Legalábbis a pápa így gondolta. De a keresztések nem mindig váltották be fogadalmukat. Így IX. Gergely pápa 1234-ben levelet írt a pécsi püspöknek (et Decano sancti Petri in Fara Lauduno), melyben megemlítette, hogy bizonyos kereszties fogadalmat tett magyarokat ő a latin császárság megsegítésére irányított, de azok sem a Szentföldre, sem a császár segítségére nem mentek, így fogadalmukat nem teljesítették. A püspök utasítsa őket, hogy menjenek a császárság segítségére, vagy a megfelelő adománnyal támogassák azt. Ha szükséges, a püspök kiközösítéssel is kényszerítse őket erre.²¹¹

A keresztéseket az eretnekek elleni harcra is fel lehetett használni. IX. Gergely a szlavóniai eretnekek (feltehetőleg bogumilok) ellen induló magyarországi keresztiesekhez írott levelében közli, hogy őket, vagyonukkal együtt Szent Péter védelme alá helyezi, s ezt megírja a zágrábi püspöknek is.²¹² Nem tudjuk hová indultak azok a magyar keresztiesek, akikről IX. Gergely 1235-ben írott levele szól. Ebben felszólítja a magyar érsekeket és püspököket, utasítsák az egyházmegyékben lakó keresztieseket, hogy ne induljanak a nevezett földre idő előtt. Akik nem így tesznek, nem nyernek bűnbocsánatot.²¹³ 1238-ban újra szükségessé vált a latin császárság megsegítése. IX. Gergely IV. Béla királyhoz írott levelében felszólítja a magyar uralkodót, hogy a latin császárság segítségére induló keresztiesek számára országán át biztonságos átvonulást biztosítson.²¹⁴

A kereszties fogadalmat a továbbiakban is „át lehetett váltani” az eretnekek elleni akciókra. 1238-ban IX. Gergely a magyarországi domonkos rend provinciális priorjának és a ferencesek esztergomi provinciájának vezetőjéhez (ministro) írott levelében értesíti őket, hogy a magyar keresztiesek fogadalmukat átváltoztathatják Ivan Aszen eretnekei és szakadárjai elleni harcra, a Bulgária földjére való vonulásra.²¹⁵ Gergely pápa a pécsváradai bencés apátnak 1238-ban írott levelében azt közli, hogy a boszniai egyházmegyében a boszniai püspök kapott megbízást az eretnekség kiirtására. Ezért azokat a javakat, melyeket a keresztiesek fogadalmuk megváltására kifizettek, vagy ki fognak fizetni, neki kell átadnia.²¹⁶

1240-ben újra veszélyben volt a latin császárság. Gergely pápa a magyarországi domonkosok provinciális priorjának írott levelében úgy intézkedik, hogy a fogadalmat tett magyar keresztiesek fogadalmukat a latin császárság megsegítésére változtathatják át, hogy fegyverrel, vagy pénzzel segítsék a császárságot.²¹⁷

1241-ben a pápaság fő ellenségének már II. Frigyes német-római császár számított, a pápák fő célja a császár legyőzése, sőt később a Hohenstauf ház megsemmisítése lett. IX. Gergely pápa magyarországi követéhez, Johannes de Civitella-hoz írott levelében felhatalmazza őt, hogy azokat, akik fogadalmat tettek arra, hogy a Szentföld felszabadítására vonulnak, e fogadalmuk alól feloldhassa, ha kötelezik magukat, hogy Frigyes császár ellen fegyvert fognak, vagy azt az összeget, melyet a

211 1234. jún. 11. *Theimer* I. 125–126.

212 1234. okt. 17. *Theimer* I. 129–130.

213 1235. szept. 28. *Theimer* I. 138.

214 1238. márc. 12. *Theimer* I. 162.

215 1238. aug. 9. *Theimer* I. 167. Assanus feltehetőleg II. Iván Aszen (1218–1241) bolgár cárral azonos.

216 1238. dec. 22. *Theimer* I. 169.

217 1240. márc. 23. *Theimer* I. 175.

szentföldi utazás és hadjárat igényelt volna, a pilisi ciszterci apát és Benedek esztergomi kanonok kezéhez befizetik.²¹⁸

1241-ben Magyarország került végveszélybe. Segítséget – mint tudjuk – sehonnét sem kapott. Csak 1247-ben értesíti IV. Ince pápa IV. Bélát, hogy minden kereszttest, aki a Szentföldre, vagy a latin császárság segítségére mint, vagy bárhol másutt tartózkodik, Magyarország segítségére küldött.²¹⁹ Hogy ilyen kereszttesek érkeztek-e hazánkba, nem tudjuk. A tatár veszedelem szerencsére – a kereszttesek közreműködése nélkül – megszűnt.

1263-ban IV. Orbán pápa újra fontosnak tartotta a „jeruzsálemi” (a valóságban már régóta akkoni) királyság megsegítését. Az esztergomi érseknek írott levelében közli, hogy mindenki, aki felvette, vagy fel akarja venni a keresztet, abban a kiváltságban részesül, hogy azon az egyházmegyén (diocesis) kívül, melyben ő lakik és javai fekszenek, nem hívható perbe. Erről bullát is küldött az esztergomi érseknek.²²⁰ A Szentföld részére történő gyűjtés újra megindult. Kihirdetését IV. Orbán pápa az esztergomi érsekre bízta.²²¹

A „kereszt” kihirdetésének más okai is lehettek. 1264-ben IV. Orbán levélben szólította fel az esztergomi és a kalocsai érseket, hogy a megkeresztelt kunokat kényszerítsék a hit megtartására, a meg nem keresztelteket pedig kereszteljék meg. Ellenkező esetben ki kell hirdetni ellenük a keresztet, hogy kiűzzék őket Magyarországról.²²² „Kereszt”-et hirdettek 1265-ben is tatárok ellen. Ennek Magyarország, Lengyelország, Csehország, Ausztria, Karontia és Brandenburg területén való kihirdetésével IV. Kelemen pápa az esztergomi és kalocsai érseket bízta meg.²²³ Voltak akik mint zarándokok készültek a Szent Sir meglátogatására, így egy Almád nembeli comes, ki ehhez IV. László király engedélyét kérte.²²⁴

A Szentföld (a maradék „jeruzsálemi” királyság) segélyezésére az egyes országokban a Szentszék gyűjtést szervezett. 1274-ben X. Gergely pápa Gerardus Mutinensist bízta meg a Szentföld támogatására szánt tizedek gyűjtésének magyarországi megszervezésével.²²⁵ Néhány hónap múlva Gergely pápa a domonkosrend magyarországi priorját szólította fel, hogy indítson gyűjtést a Szentföld megsegítésére.²²⁶ 1278-ban III. Miklós pápa megerősítette Gellért subdiaconust megbízatásában, hogy a Szentföldnek küldendő segélytizedeket Magyarországon összegyűjtse.²²⁷ A gyűjtés természetesen bizonyos veszélyekkel járt. III. Miklós pápa olyan utasítást adott Gellértnek, hogy a Szentföldre küldendő segélyeket Magyar- és Lengyelországban gyűjtő főpapokat a gyűjtés biztonságos céljából saját veszélyükre és költségükre hívja Zágrábba, vagy Signensis civitas-ba.²²⁸

218 1241. febr. 12. *Gombos* 1089.

219 1247. febr. *Theimer* I. 203–204.

220 1263. okt. 23. *Theimer* I. 250–251.

221 1263. okt. 4. *Theimer* I. 246–249., 249–250.

222 1264. júl. 14. *Theimer* I. 269–270.

223 1265. jún. 26. *Theimer* I. 280.

224 1274. júl. 28. *Reg. Arp.* 2519.

225 1274. szept. 20. *Theimer* I. 319–320.

226 1274. nov. 13. *Theimer* I. 320–321.

227 1278. ápr. 5. *Theimer* I. 323–324.

228 1278. júl. 30. *Theimer* I. 327.

IV. Honorius pápa 1287-ben keresztes hadjárat kihirdetésére hatalmazta fel az esztergomi érseket Magyarországon s a szomszéd országokban. A hadjárat a Magyarországon élő pogányok: tatárok, szaracénok, nyögérek(!) és más pogányok ellen indult volna. A „kereszt” kihirdetésének célja az is volt egyben, hogy László királyt a királynénak a börtönből való kiengedésére kényszerítsék.²²⁹

Az 1279-es budai zsinat is elrendelte: a gyóntató papok buzdítsák híveiket arra, hogy hagyományozzanak bizonyos értékeket a Szentföld védelmére, s ezeket a papság küldje el Rómába.²³⁰ III. András király még Akkon eleste (1291. május 18.) után is gondolkodott a Szentföld megsegítésének módjáról. I. Edward angol király a Szentföldre készült és támogatására a magyar király kész volt 1000 nehéz és könnyű lovas kiállítására.²³¹

A keresztes pénzeket még 1300-ban is gyűjtötték Cseh-, Magyar- és Lengyelországban. E pénzek kollektora ez évben Wiebold kölni érsek volt.²³²

Európa keresztény népei nem voltak tudatában annak, hogy 1291 után beláthatatlanul hosszú időre kiszorultak Palesztinából. A XIV. században több kisebb-nagyobb vállalkozást indítottak, melyek célja a Szentföld felszabadítása lett volna. Ezeket nevezi az irodalom kései keresztes hadjáratoknak. Egyes szerzők így nevezik a török elleni hadjáratokat is.²³³

A kései keresztes hadjáratokról részletesen szól *Aziz Suryal Atiya* kiváló műveiben.²³⁴ Jó összefoglalásokat találhatunk a *K. M. Setton* szerkesztette nagy amerikai szintézisben is.²³⁵

Fontos magyar vonatkozása miatt említsük meg *N. Housley* érdekes tanulmányát,²³⁶ mely kései keresztes háborúként írja le Nagy Lajos királyunk legtöbb háborúját. Szerinte Lajos király a „szent háború” első vonalában harcolt. Visszaverte Litvánia és a vele szövetséges tatárok támadását, a katolikus hit számára visszanyerte Szerbiát és Bulgária részeit, megvédte a Szentszéket ghibellin ellenfeleivel szemben, s megszervezte a Balkán védelmét a török ellen. Magyarország helyzete kedvező

229 1287. márc. 12. *Theiner* I. 354–355. A nyögérekéről l.: *Némethi Gyula*: Kun László király nyögérei. *Magyar Nyelv* 49. (1953) 304–318. o.

230 *Pauler Gy.*: i. m. II. k., 304. o.

231 ÁUO V. 69. – *Pauler Gy.*: i. m. II. k., 437. o. I. Edward angol király 1292. jún. 23-án levelet írt III. Andrásnak, melyben köszönétét fejezi ki, hogy tervezett keresztes hadjáratát 1000 nehéz és könnyű lovassal kész támogatni egy év időtartamra. (De mille yero militibus et sagittariis equitariis quos ad sumptus vestras per annum nobis in dicte Terre sancte succursum faciendum per terram offeritis). A magyar király lovasai szárazföldön mennének a Szentföldre, az angol király tengeren, s a Szentföldön találkoznának. A levélből nem derül ki, hogy a felajánlott 1000 lovasból mennyi a nehéz lovas (miles) és mennyi a könnyű lovas (sagittarius)?

232 *Reinhold Röhrich*: Beiträge zur Geschichte der Kreuzzüge. II. k., Berlin, 1878. 292. o., 60. jegyzet.

233 Így *R. Grousset*: Les croisades. Paris, 1955. 23. o. Ő 1571-ig, a lepantói csatáig viszi a keresztes hadjáratokat. Hunyadi János hadjárait magyar keresztes hadjáratoknak nevezi. Itt komoly hibát vét, mert Nándorfehérvár felmentését 1440-re teszi.

234 *Aziz Suryal Atiya*: The Crusade in the Later Middle Ages. London, 1938. – *Uő.*: The Crusade of Nicopoli, London, 1934. – *Uő.*: Crusade, Commerce and Culture. Bloomington, 1962. Ez utóbbi mű 157. oldalán megállapítja, hogy az „ellen-keresztesháborúknak” nevezett török hódító hadjáratok hosszabb ideig tartottak, mint a keresztes háborúk, s eredményeik is tartósabbak. Megemlíti, hogy a Nyugat csak 1917. dec. 10-én szerezte vissza Jeruzsálemet.

235 *K. M. Setton* (szerk.): i. m. III. k. The fourteenth and Fifteenth Centuries. (Ed.: *Harry W. Hazard*) Univ. of Wisconsin Press. 1975. A mű 655. oldalán, a kitűnő *A. S. Atiya* által írt fejezetben hiba található. Azt írja, hogy Jagello Ulászló IV. László néven lett magyar király.

236 Norman Housley: King Louis the Great of Hungary and the Crusades. *The Slavonic and East European Review*, 62. (1984.) 192–208. o.

volt arra, hogy kereszties háborúkat vívjon, mert pogány és szakadár szomszédai is voltak, sőt saját országában is voltak ilyenek (Bosznia).

Első éveiben Lajos kereszties tevékenysége a még pogány litvánok ellen irányult. Ez magyar érdekből is történt, hiszen Lajos a lengyel trón örököse volt. 1344 végén részt vett egy János cseh király által szervezett hadjáratban, együttműködve a német lovagrenddel. E hadjárat sikertelenül végződött. Hogy Lajos király számos, kereszties céllal indított hadjárata nem hozott igazi sikereket, – Housley szerint – elsősorban a kor pápai felelősek. Ritkán fordították figyelmüket a Balkán-félsziget s a szakadárok megtérítésére. Jobban szerették, ha a magyar seregek a milánói Viscontiak ellen harcoltak a pápaság itáliai hatalmi érdekeiért, mint a szerbek, bolgárok, törökök ellen.²³⁷ Emellett arról vitáztak a magyar királlyal, ki birtokolja a magyarországi tizedeket. Lajos hatalmas és ambiciózus király volt, ő döntötte el, milyen hadjáratokat vezet. Nem követte kitaróan a kereszties célokat. Ért el sikereket a Bulgáriában és Szerbiában vívott kereszties hadjáratokban, de nem annyit, amennyi lehetséges lett volna, s nem olyan merészen, mint őse, Anjou Károly. Kevesebb erőt fordított e hadjáratokra, mint fordíthatott volna. Megállapíthatjuk, hogy *Housley*, aki kései kereszties hadjáratokként szemléli Lajos király háborúit, más szempontok szerint ítél, mint számos, főként a nemzeti célokat figyelembe vevő magyar történész.

A kései kereszties hadjáratok talán legfontosabb eseménye volt az 1396-os nikápolyi csata, melyet több historikus a kései kereszties hadjáratok (sikertelen) befejezésének tart. A csata leírása nem célunk, hatalmas irodalom foglalkozik e döntő jelentőségű ütközettel. Nem hagyhatjuk azonban megjegyzés nélkül a neves angol historikus, *Steven Runciman* e csatával kapcsolatos állításait. A csata előkészületeiről szólva azt írja, hogy a Havasalföld és Erdély (Transylvania) fejedelmét (prince) eléggé megrémítette a török hódítás és csatlakoztak Zsigmond királyhoz, *bármennyire gyűlölték is a magyarokat*.(!?!). Eszerint Runciman úgy tudja, hogy 1396-ban Erdély külön fejedelemség volt, mégpedig nem magyar (hanem feltehetőleg román) fejedelem uralma alatt aki nagyon gyűlölte a magyarokat.²³⁸ A teljes tájékozatlanságát eláruló szerző nyilvánvalóan a XX. századi viszonyokat vetíti vissza a XIV. század végére, s láthatólag nem tudja, hogy 1396-ban még nem volt erdélyi fejedelemség, nem magyar jellegű erdélyi fejedelemség pedig egyáltalán nem létezett. Nem sokkal később azt írja, hogy Zsigmond király erdélyi vazallusának (és havasalföldi szövetségeseinek) a törökhöz való átállásáról kezdtek hírek terjedni.²³⁹ Zsigmond ki is jelentette, hogy nem bízhat az erdélyiekben és havasalföldiekben.

St. Runcimannál is nevesebb középkortörténész a francia *Ferdinand Lot*. Méltán kiválónak tartott összefoglaló középkori hadtörténelmi művének egyik helyén Mircea vajdát Erdély (Transylvania) vajdájának nevezi.²⁴⁰ A következő fejtegetések során viszont Mirceáról és vlachjairól szól, kik jobban gyűlölték a magyarokat, mint a törököket és (helytelenül) Lackfi Istvánt (Laszkovith) nevezi erdélyi vajdának,

237 *G. Mollat*: Gregoire XI. (1370–1378): Lettres secrètes et curiales intéressant les pays autres que la France. Paris, 1962–1965. 2163. XI. Gergely pápa egy évre 20 000 forintot ígért Nagy Lajosnak, ha Lombardiába jön harcolni a Viscontiak ellen egy 12 000 fegyveresből álló sereggel.

238 *S. Runciman*: i. m. III. k., 456. o.

239 *Uő.*: i. m. III. k., 459. o.

240 *Ferdinand Lot*: L'art militaire et les armées au moyen âge en Europe et dans le Proche orient. Paris, 1946. II. k., 219. o.

megemlítve, hogy ő László ellenkirály híve volt.²⁴¹ Úgy gondolom, ideje volna, hogy a vezető nyugati történészek alaposabb ismereteket szerezzenek Közép-Európa, s ezen belül Magyarország történetéről.

²⁴¹ *Uő.*: i. m. II. k., 220–221. o.

A JEGYZETEK BEN ALKALMAZOTT RÖVIDÍTÉSEK

- Arch. Hist. Pont. = Archivum Historiae Pontificiae
- ÁUO = Árpádkori Új Okmánytár. I–XII. k. (Közéteszi: *Wenczel Gusztáv*) Pest, 1860–Budapest, 1874
- AUSB = Annales Universitatis Scientiarum de Rolandó Eötvös Nominatae
- AUSZ = Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae
- Fejér* = Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Vol. I–XI. (Studio et opera *Georgii Fejér*) Budae, 1829–1844
- Gombos* = *Franciscus. A. Gombos*: Catalogus Fontium Historiae Hungaricae. Vol. I–IV. Budapestini, 1937–1943
- HK = Hadtörténelmi Közlemények
- HO = Hazai okmánytár. (Szerk.: *Nagy Imre–Paur Iván–Ráth Károly–Véghely Dezső*) I–VIII. k. Győr, 1865–Budapest, 1891
- KK = Képes Krónika
- MNT = A magyar nemzet története. I–X. k. (Szerk.: *Szilágyi Sándor*) Budapest, 1895–1898
- Mon. Strig. = Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. Vol. I–II. (Ed. *Franciscus Knauz*) Strigonii, 1874–1882; Vol. III. (Ed. *Ludovicus Crescens Dedek*) Strigonii, 1924
- Mon. Vespr. = Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. A veszprémi püspökség római oklevéltára I–IV. k. Budapest, 1896–1903
- MT = Magyarország története tíz kötetben. Budapest, 1976–
- MTA II. Oszt. Közl. = A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-történeti tudományok Osztályának Közleményei.
- Reg. Arp. = Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. I–II./1. k. (Szerk.: *Szentpétery Imre*) Budapest, 1923–1943., II./2–3. k. (Szerk.: *Szentpétery Imre–Borsa Iván*) Budapest, 1961, II./4. k. (Szerk.: *Borsa Iván*) Budapest, 1987
- SRH = Scriptorum Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. Vol. I–II. (Ed. *E. Szentpétery*) Budapest, 1937–1938
- Theiner* = *A. Theiner*: Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. Vol. I–II. Romae, 1859–1860
- Závodszy* = *Závodszy Levente*: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Budapest, 1904

András Borosy

THE CRUSADES AND THE HUNGARIAN KINGDOM
PART II.

Summary

One can regard the crusades as the largest-scale military ventures of the Western Christianity of the Middle Ages. The armies of the different European countries strived to liberate the Holy Land and created Christian states on the Eastern shore of the Mediterranean. Traditionally the age of the crusades is fixed between the 1095 Council of Clermont and the year 1291, the fall of Accon. By this time Hungary became an integral part of European Christianity. Several crusading armies crossed the country and King Andrew II himself lead a Hungarian contingent to the Holy Land. The Author of this study examines the connections of Hungary and the crusades through the analysis of the respective campaigns.

András Borosy

LES CROISADES ET LA HONGRIE II.

Résumé

Les croisades peuvent être considérées comme les plus importantes opérations militaires de la chrétienté occidentale du moyen âge: les forces armées des différents États européens voulaient libérer la Terre Sainte et elles ont établi des États chrétiens à la côte de l'Est de la Méditerranée. En général, on compte l'époque des croisades à partir du concile de Clermont de 1095 jusqu'à la chute d'Akkon en 1291. A cette époque-là, la Hongrie représente déjà une partie organique de l'Europe chrétienne. Plusieurs armées des croisés traversaient le territoire du pays et une campagne a été conduite à la Terre Sainte par un roi hongrois, notamment par André II. Cette étude essaie d'examiner les rapports de la Hongrie et des croisades en donnant un aperçu des différentes campagnes.

András Borosy

DIE KREUZZÜGE UND UNGARN,

Resümee

Mit recht gelten die Kreuzzüge als die größten militärischen Unterfangen des westlichen Christentums im Mittelalter. Die Streitkräfte des verschiedenen europäischen Staaten wollten das Heilige Land befreien, um an der Ostküste des Mittelmeeres christliche Staaten zu gründen. Diese Epoche wird i. a. von der Synode von Clermont im Jahre 1095 bis zum Fall von Akkon 1291 gerechnet. Damals war Ungarn schon fester Bestandteil des christlichen Europas. Mehrere Kreuzheere zogen durch das Land hindurch und auch der Ungarkönig Andreas II. führte ein ungarisches Heer ins Heilige Land. Ziel des vorliegenden Aufsatzes ist es, durch einen Überblick über die einzelnen Kreuzzüge die Rolle Ungarns in ihnen zu untersuchen.

Андраш Бороши

КРЕСТОВЫЕ ПОХОДЫ И ВЕНГРИЯ.

Резюме

Крестовые походы могут рассматриваться как самые крупные военные кампании, предпринимаемые христианством Западной Европы в средние века: вооруженные силы различных европейских государств хотели освободить Святую землю с тем, чтобы создать христианские государства на восточном побережье Средиземного моря.

Период крестовых походов принято считать со времени проведения Клермонтского синода 1095 года до 1291 года, даты падения Аккона. К этому времени Венгрия была уже органической частью христианской Европы. Немало ополчений крестоносцев прошло по территории страны, а венгерский король Андраш II даже возглавил крестовый поход в Святую землю. Статья делает попытку посредством обзора отдельных крестовых походов рассмотреть сложные связи Венгрии и крестовых войн.